

ВАЗОРАТИ МОЛИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

“Тасдиқ мекунам”
Ректори Донишгоҳи давлатии
молия ва иқтисоди Тоҷикистон
Хайрзода Ш.Қ.
_____ соли 2021

Ҳисобот

оид ба натиҷаи фаъолияти Пажӯҳишгоҳи илмӣ- тадқиқотии “Молия”-и
Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон
барои соли 2020

Душанбе 2020

ҲИСОБОТ ОИД БА ҶАЪОЛИЯТИ
ПАЖҶҲИШГОҲИ ИЛМИЮ ТАДҚИҚОТИИ «МОЛИЯ»-И
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН
БАРОИ СОЛИ 2020

I. Маълумоти умумӣ: Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати таҳкими самти асосҳои илмӣ сиёсати молиявӣ бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 феввали соли 2003, №46 ва Фармоиши Вазири молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июни соли 2004, №78 Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти «Молия»-ро таъсис дод. Мақсад аз таъсиси пажӯҳишгоҳ ин тадқиқ, ва ташаккули сиёсати молиявӣю иқтисодии кишвар саҳми назаррас дошт. Ҷаъолияти Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти «Молия»-и ба таҳияи асосҳои илмӣ соҳаи молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шуда, дар доираи он иҷроиши як қатор вазифаҳо аз ҷумла, таҳқиқ ва таҳияи асосҳои илмӣ сиёсати бучавӣю андозбандӣ, молиявӣю- қарзӣ ва инвеститсионӣ, натиҷаҳои тадқиқоти илмӣ аз руи масъалаҳои муҳимтарини рушди молия ва иқтисодиёти миллӣ, тадқиқи илмӣ вазъи молиявӣю бозори дохилӣ, баҳодиҳӣ ба омилҳои берунаи ба ҳолати молиявӣю иқтисодӣ таъсиркунанда, омузиш ва дастрасии таҷрибаи давлатҳои пешрафта дар самти таъбиқи ислоҳоти молиявӣю иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва тарҳрезӣ шудаанд.

II. Мавзӯҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва фишурдаи он: Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти «Молия»-и Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бо мақсади таҳким бахшидан ба равандроҳи рушди молиявӣю иқтисодии кишвар ва дастрасии мутахассисони соҳавӣ гардонидани навгониҳои илмиву пажӯҳиши соҳаи молиявӣю иқтисод, мунтазам тадқиқотҳои илмӣ мавзӯҳои муҳими рузро, мавриди ҳалли фасл қарор менамояд.

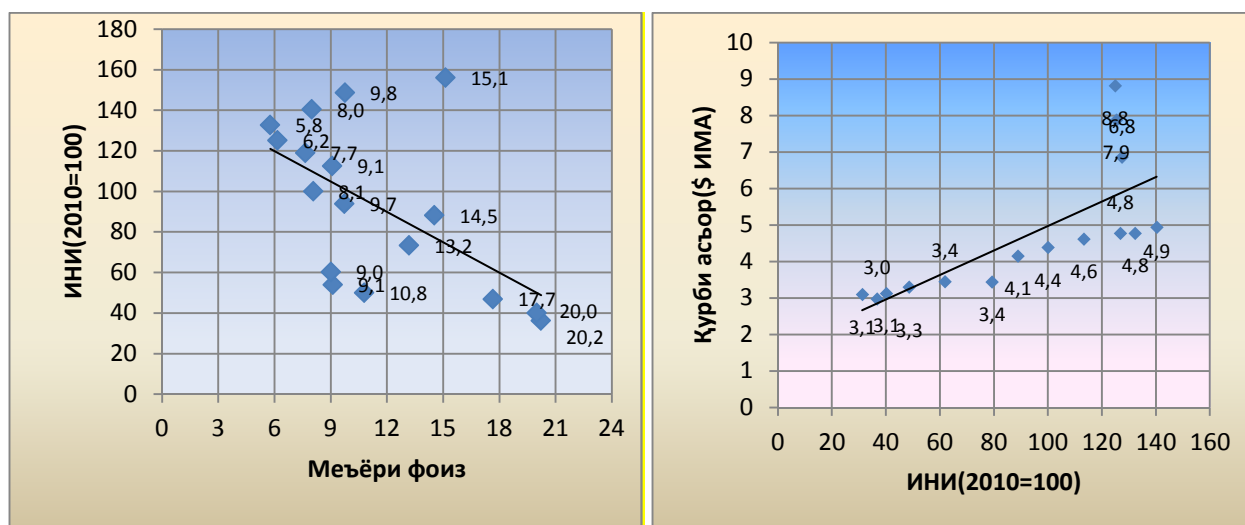
Баъди таҳияи нақшаи ПИТ «Молия»-и ДДМИТ барои солҳои 2019- 2020 барои мувофиқа он ба роҳбарияти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол гардид.Ҳамаи мавзӯҳои илмӣ-тадқиқоти пешниҳодгардида бо ҷонишини якуми Вазири молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Каримзода Ҷамшед мувофиқа карда шуда, дар ҳамкорӣ бо зерсохтор ва шӯъбаҳои дахлдори Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба дастрасии маълумотҳои омории соҳавӣ ва истифодабарии он дар қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ, шахсони мутасаддӣ низ таъин гардиданд. Пажӯҳишгоҳ тасмим гирифтааст, ки оиди ба ҳар як мавзӯи тадқиқшаванда ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳулосаю тавсияҳои аз ҷиҳати илман асоснокшударо пешниҳод намояд, ки онро зерсохторҳои дахлдор метавонанд дар тақмили ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳавӣ худ мавриди истифода қарор диҳанд.

Мавзӯи 1. Таъсири қурби асъори миллӣ ба рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон. *(муттасадӣ аз Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Сардори сарраёсати қарзи давлатӣ ва ҷалби сармоягузори давлатӣ Ҷамолов А.)*

Дар шароити муосир, дар ҳолати оқибати ноустувории иқтисодиёт, қурби асъор нишондиҳандаи асосӣ дар рушди иқтисодӣ, хусусан дар баҳши

берунаи иқтисодиёти кишвар буда, идоракунии он яке аз ҳадафҳои асосии сиёсати пулию қарзии мамлакат ба ҳисоб меравад. Дар ин замина, самаранок идора кардани қурби асъори миллӣ муаммоест, ки дар болоравии сатҳи таваррум, тавозуни савдо, сармоя, устувории молиявӣ ва дар маҷмӯъ ба иқтисодиёти кишвар таъсири худро мерасонад. Маълум аст, ки таъсири қурби асъори миллӣ дар ММД-и кишвар саҳми арзанда дошта, яке аз масъалаҳои актуалӣ барои ноил гаштан ба мақсадҳои стратегии кишвар мебошад.

Барои таҳлили алоқамандии қурби асъори миллӣ ва рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон омилҳои дохилӣ ва беруна, ба монанди сатҳи таваррум, меъёри фоиз ва сармоягузорӣ мавҷуд ҳастанд, ки таъсири худро ҳам дар тағйирёбии қурби асъор ва ҳам дар рушди иқтисодиёт мерасонанд. Вобаста ба ин, дар мувозинатии меъёри фоиз ва таваррум нишон дода мешавад, ки ҳангоми меъёри фоиз паस्त будан, хароҷоти истеъмоли ва рушди иқтисодиро ҳавасманд мегардонад ва дар маҷмӯъ ба нархи асъор таъсири мусбӣ мерасонад. Агар хароҷоти истеъмоли то он сатҳе баланд шавад, то ки талабот ба ҳаҷми пул аз пешниҳоди он зиёдтар бошад, метавонад таваррумро баланд кунад, вале ин на ҳама вақт натиҷаи бад ба ҳисоб меравад. Аммо меъёри фоизи паस्त одатан сармоягузорию хориҷиро ҷалб намекунад. Ҳамчун қоида, меъёри фоизи баландтар сармоягузорию хориҷиро ҷалб карда, талабот ба асъори дохилиро метавонад зиёдтар намояд. Ин алоқамандиро дар расми 1 хубтар дидан мумкин аст (ниг. ба расми 1) Дар расми 1(а) тағйирёбии сатҳи таваррум (ИНИ) нисбат ба меъёри фоизӣ нишон дода шудааст. Сатҳи таваррум майли поёнравии дорад, гарчанде ки мувофиқатии на он қадар хуб дорад ва бештар аз коҳиш ёфтани фоизҳо ба ҳисоби миёна ба болоравии таваррум ва дар акси ҳол болоравии фоизҳо ба поён рафтани таваррум оварда мерасонад.

а) Алоқамандӣ байни ИНИ ва меъёри фоиз б) Алоқамандӣ байни ИНИ ва қурби асъор

Манбаъ: Аз тарафи муаллифон дар асоси маълумоти оморӣ Агенти оморӣ назди Президенти ҶТ сохта шудааст.

Расми 1. Тағйирёбии сатҳи таваррум дар муқоиса бо сатҳи меъёри ғоизҳо ва қурби асёр дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 2001–2017.

Дар расми 1(б) дида мумкин аст, ки нишондиҳандаи қурби асёри миллий бо болоравии ИНИ афзоиш ёфтааст, яъне беқурбшавии асёри миллий нисбат ба доллари ИМА ба назар мерасад. Аз ин натиҷа, хулоса баровардан мумкин аст, ки қурби асёр аз ИНИ вобаста буда, таъсири қурби асёр ва ИНИ ба тавозуни савдо ва дар умум ба баҳши реалии Ҷумҳурии Тоҷикистон баланд аст.

Қайд кардан бомаврид аст, ки дар ҳолати ҳамкории Сарраёсати қарзи давлатӣ ва ҷалби сармоягузори давлатии Вазорати молияи ҶТ бо Бонки миллии Тоҷикистон метавонад стратегияро ба роҳ монанд, то ки ҷалби сармоягузори хориҷиро зиёдтар намоянд.

Вобаста ба расми 1, назарияи паритети қобилияти харидории нисбӣ алоқамандии сатҳи таваррум ва қурби асёри байни ду кишварро дар давраи муайян шарҳ медиҳад. Дар шароити мусоиди иқтисодӣ, сатҳи баланди таваррум дар бозори дохилӣ ба паст шудани қурби пули миллий ва баланд шудани нархи маҳсулоти воридотӣ оварда мерасонад ва баръакс. Рақобатпазирии истеҳсолкунандагони ватанӣ бо қобилияти харидории пули миллий зич алоқаманд аст. Аз ин лиҳоз, самаранокии қурби асёри воқеӣ (REER-real effective exchange rate) бо мурури замон устувор ё беқурбшавии қурби пули миллиро нисбати асёрҳои мамлакатҳои шарикони савдо нишон медиҳад, ки барои дарёфти таъсири қурби асёр ба рушди иқтисодӣ зарур аст. Нишондиҳандаи мазкур бо истифода аз методологияи Хазианаи байналмилалӣ асёр (ХБА) ва маълумотҳои оморӣ Агенти оморӣ назди Президенти ҶТ, маълумотҳои мамлакатҳои шарикони савдо ХБА ва Бонки байналмилалӣ ҳисоб карда шуда, дар муодилаҳои таъсири қурби асёр ба содирот ва воридоти мол ва хизматрасонӣ ва рушди реалии ҶТ истифода бурда шуд.

Тавассути муодилаи хаттӣ муайн карда шуд, ки самаранокии қурби асёри реалӣ нисбати содироти мол ва хизматрасонӣ таъсири мусбӣ дошта, алоқамандии зич доранд (ниг. ба муодилаи 1). Натиҷаи мушаххаси муодилаи мазкур дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

$$X = a + b_1 REER \quad (1)$$

дар ин ҷо, X — содироти мол ва хизматрасонӣ, $REER$ — самаранокии қурби асёри реалӣ.

Ҷадвали 1.

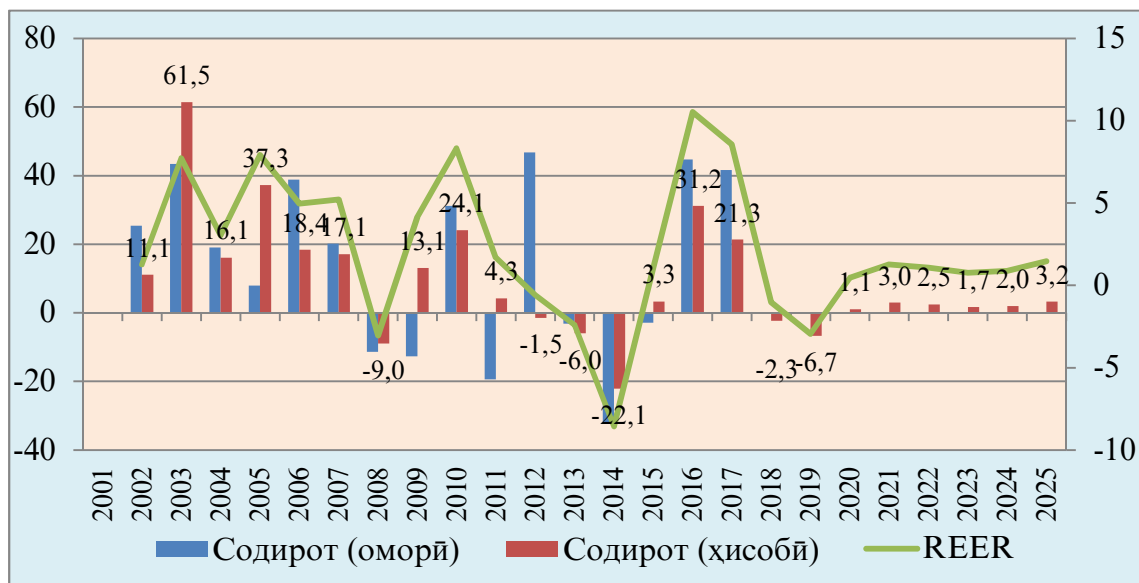
Натиҷаи муодилаи таъсири самаранокии қурби асёри реалӣ дар маҷмӯи содироти мол ва хизматрасонӣ (дар давраи солҳои 2001-2019)

Таъғйирёбандаи вобаста: X

Таъғйирёбандаҳо	Коэффит.	Хатог.станд.	t-омор	Эҳтим.
C	-11629.06	1882.061	-6.178897	0.0000
REER	192.5676	20.40695	9.436372	0.0000
R-квадрат	0.839691	F-омор		89.04512
Банормадар. R-квадрат	0.830261	Эҳтим.(F-омор)		0.000000
Хатог.станд.регресс.	1090.450	Омори Дарбин-Уотсон		1.037299

Сарчашма: ҳисоби муаллиф бо истифода аз барномаи эконометрикии Eviews

Аз натиҷаи муодилаи содироти мол ва хизматрасониҳои дар ҷадвали 1 овардашуда, маълум мегардад, ки самаранокии қурби асъори реалӣ ҳангоми 1% таъғийр ёфтан ба содирот дар ҳаҷми ± 192.6 млн. сомонӣ таъсири худро хоҳад расонид. Дар ҳақиқат REER ин нишондиҳандаест, ки дар худ ҳиссаи содирот ва воридот, индекси нархҳои истеъмоли ва қурби асъори мамлакатҳои шарикони савдори дошта, ҳангоми ба коэффитсиенти 1 ё ба 100% наздик будан самаранок ҳисобида мешавад. Вобаста ба ин муодила, таъғийрҳои содирот аз рӯи омор ва ҳисоби он бо нишондиҳии REER дар диаграммаи 1 оварда шудааст. Аз диаграммаи 1 маълум мешавад, ки суръати таъғийрҳои маҷмӯи содироти оморӣ бо нишондиҳандаи муодила ҳисобнамуда на он қадар фарқият ё ин ки ҳатогии зиёд дорад ва аз ин хотир REER-ро ҳамчун таъғийрбанди таъсиррасон ба содирот истифода бурда, то соли 2025 дурнамо карда шуд. Дурнамои муодила нишон медиҳад, ки ба ҳисоби миёна суръати афзоиши содирот мол ва хизматрасонӣ дар давраи солҳои 2020-2025 тақрибан ба 2.5% мерасад.

Манбаъ: ҳисоби муаллифон бо истифода аз маълумотҳои оморӣ солонаи Агентии оморӣ назди Президенти ҶТ ва солонаи интернетии БМТ.

Диаграммаи 1. Суръати таъғийрҳои маҷмӯи содирот аз рӯи омор ва натиҷаи муодила (дурнамо то соли 2025)

Қайд кардан бомаврид аст, ки дурнамои REER аз манбаи маълумотҳои оморӣ ХБА барои мамлакатҳои шарикони савдои ҶТ дастрас шудааст.

Муодилаи дигарро, ки ба сифати воридоти мол ва хизматрасонӣ истифода бурда шуд, намуди зеринро дорад:

$$M = a + b_1 REER_{-1} + b_2 Trend \quad (2)$$

дар ин ҷо, M –воридоти мол ва хизматрасонӣ, $REER_{-1}$ –самаранокии қурби асъори реалӣ як соли гузашта, $Trend$ – қатори вақтӣ.

Дар муодила 2 ба сифати таъғийрбандаҳои таъсиррасон ба воридот самаранокии қурби асъори реалӣ соли гузашта ва қатори вақтӣ қабул карда шуд. Динамика нишон медиҳад, ки нишондиҳандаи соли ҷорӣ REER ба

воридоти соли оянда таъсири худро мерасонад. Вобаста ба ин коэффитсиентҳои омории муодилаи 2 муфасссалтар дар ҷадвали 2 оварда шудааст (ниг. ба ҷадвали 2).

Ҷадвали 2.

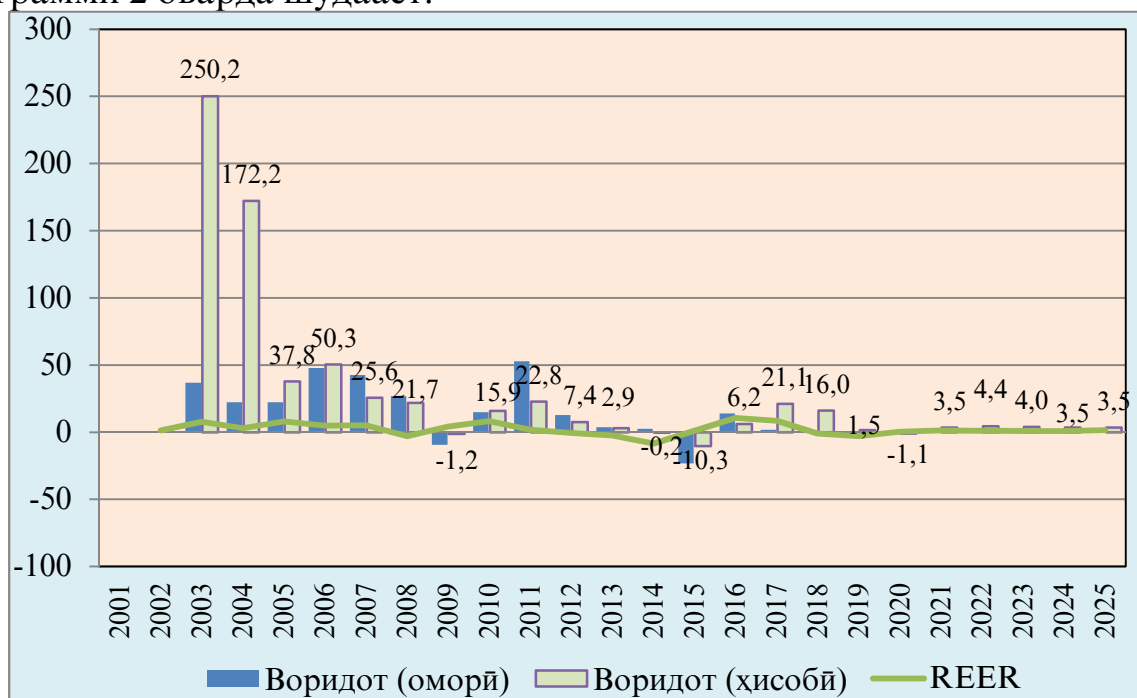
Натиҷаи муодилаи таъсири самаранокии қурби асъори реалӣ дар маҷмӯи воридоти мол ва хизматрасонӣ (дар давраи солҳои 2001-2019)

Таъғйирёбандаи вобаста: М

Таъғйирёбандаҳо	Коэффит.	Хатог.станд.коэф.	t-Омор	Эҳтим.
С	-27086.77	6571.113	-4.122098	0.0009
REER(-1)	391.1315	91.75447	4.262806	0.0007
@TREND	901.2389	214.9085	4.193593	0.0008
R-квадрат	0.958013	F-омор		171.1266
Банормадар. R-квадрат	0.952415	Эҳтим.(F-омор)		0.000000
Хатог.станд.регресс.	2105.054	Омори Дарбин-Уотсон		0.922265

Манбаъ: ҳисоби муаллифон бо истифода аз барномаи эконометрии Eviews

Натиҷаи муодилаи дар ҷадвали 2 овардашуда низ аз нигоҳи омор параметҳои муодила (t-омор), регрессия дар маҷмӯъ (F-омор), хатогҳои стандартӣ ва эҳтимолиятнокии онҳо аҳамиятнок ба ҳисоб рафта, коэффитсиенти детерминатсионии $R^2=0.958$ мебошад, яъне аз алоқамандии зич доштани нишондиҳандаҳои интиҳобгардида дарак медиҳад. Вобаста ба ин, ҳангоми ба 1% таъғйир ёфтани REER-и соли қорӣ тақрибан дар ҳаҷми 391.1 млн. сомонӣ ба таъғйирёбии ҳаҷми воридоти мол ва хизматрасонии соли оянда таъсири худро мерасонад. Маълумотҳои омории суръати таъғйирёбии воридоти мол ва хизматрасонӣ бо ҳисоби пайдонамудаи муодила ва самаранокии қурби асъори реалӣ, инчунин дурнамои он то соли 2025 дар диаграммаи 2 оварда шудааст.

Манбаъ: ҳисоби муаллиф бо истифода аз маълумотҳои омории солонаи Агентии омили назди Президенти ҚТ ва сомонаи интернетии БМТ.

Диаграммаи 2. Суръати таъғйирёбии маҷмӯи воридот аз рӯи омор ва натиҷаи муодила (дурнамо то соли 2025)

Диаграммаи 2 нишон медиҳад, ки суръати таъғйирёбии маҷмӯи воридоти оморӣ бо нишондиҳандаи муодила ҳисобнамуда низ ба мисли муодилаи 1, на он қадар фарқият ё ин ки ҳатогии зиёд дорад ва аз ин хотир REER-и як сол пештара ва қатори вақтиро ҳамчун таъғйирёбандаҳои таъсирирасон ба воридот барои дурнамо то соли 2025 истифода бурдем. Дурнамои муодила нишон медиҳад, ки ба ҳисоби миёна суръати афзоиши воридоти мол ва хизматрасонӣ дар давраи солҳои 2020-2025 ба ҳисоби миёна тақрибан ба 3% мерасад.

Аз ин натиҷаҳо маълум мегарданд, ки таъсири қурби асъор ба тавозуни савдо аҳамияти муҳим дорад. Вале барои дарёфти таъсири қурби асъор дар умум ба рушди иқтисодиёти ҚТ муодилаи зеринро истифода бурдан мумкин аст (ниг. ба муодилаи 3).

$$\ln RGDP_{2010} = a + b_1 REER + b_2 Trend \quad (3)$$

дар ин ҷо, $\ln RGDP_{2010}$ – ММД-и реалӣ бо нархи доимии 2010.

Барои дарёфти таъсири қурби асъор ба ММД-и реалӣ муодилаи ғайрихатии логарифмиро истифода бурда, натиҷаи назаррасро дарёфт намудем, ки дар ҷадвали 3 оварда шудааст.

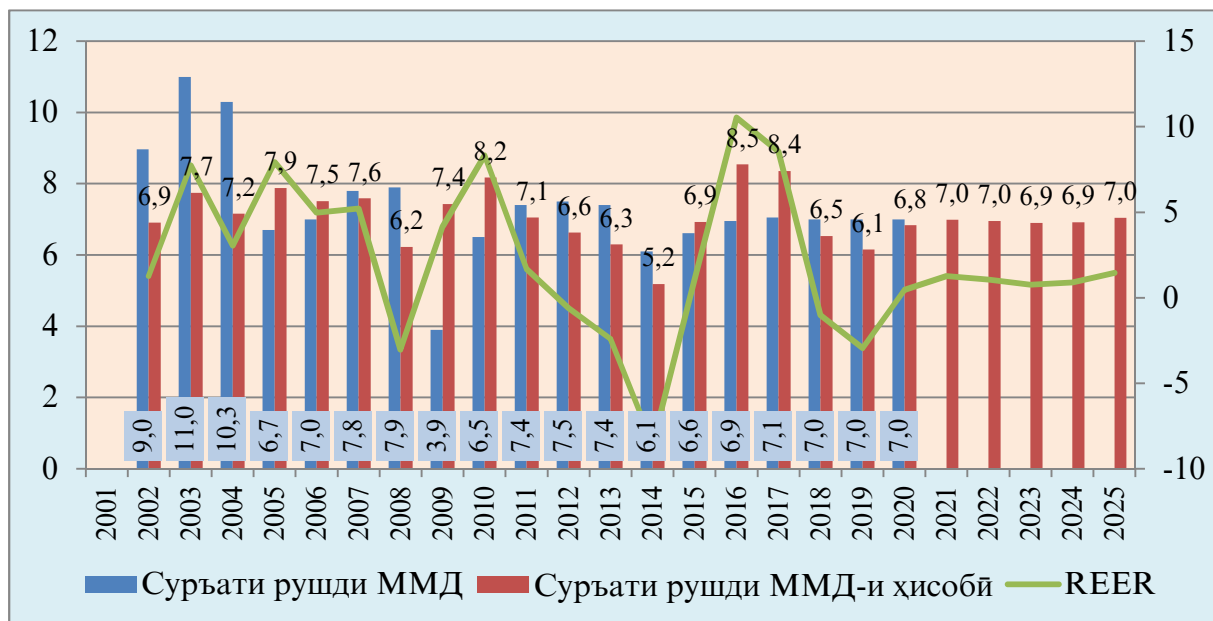
Ҷадвали 3. Натиҷаи муодилаи таъсири самаранокии қурби асъори реалӣ дар ММД-и реалӣ (дар давраи солҳои 2001-2019)

Таъғйирёбандаи вобаста: $\text{LOG}(RGDP_{2010})$

Таъғйирёбандаҳо	Коэффит.	Ҳатог.станд.	t-Омор	Эҳтим.
C	9.369972	0.063479	147.6066	0.0000
REER	0.001740	0.000852	2.042978	0.0569
@TREND	0.065248	0.001822	35.80306	0.0000
R-квадрат	0.997724	F-омор		3725.859
Банормадар. R-квадрат	0.997456	Эҳтим.(F-омор)		0.000000
Ҳатог.станд.регресс.	0.020498	Омори Дарбин-Уотсон		0.637884

Манбаъ: ҳисоби муаллиф бо истифода аз маълумотҳои оморӣ ва барномаи эконометрии Eviews

Аз ҷадвали 3 хулоса баровардан мумкин аст, ки тақрибан 0.17%-и суръати рушди иқтисодиёти ҚТ бо таъсири нишондиҳандаи REER ба ҳисоб меравад. Исботи ин хулоса, санчишҳои омории ҷадвал нишон медиҳад, аз ҷумлаи коэффитсиенти детерминатсионӣ $R^2=0.99$, яъне алоқамандии зич байни ММД-и реалии ҚТ ва самаранокии қурби асъори реалӣ мавҷуд аст. Дигар санчишҳои омориашон низ гипотезаи нулиро рад мекунанд. Аз ин лиҳоз муодилаи интиҳобшударо барои дурнамои ММД-и реалии ҚТ истифода бурдан мумкин аст, ки динамикаи солҳои суръати рушди иқтисодиёт дар диаграммаи 3 оварда шудааст. Дар диаграммаи мазкур суръати рушди солҳои ба ҳисобӣ пайдонамудаи муодила ва дурнамои то то давраи солҳои 2020-2025 бо нишондиҳандаи REER оварда шудааст.

Манбаъ: ҳисоби муаллиф бо истифода аз маълумотҳои омории солонаи Агентии омили назди Президенти ҚТ ва солонаи интернетии БМТ.

Диаграммаи 3. Суръати рушди ММД аз рӯи омор ва натиҷаи муодила (дурнамо то соли 2025)

Аз диаграммаи 3 дидан мумкин аст, ки маълумотҳои оморӣ бо пайдо кардани маълумотҳои ҳисобӣ фарқияти на он қадар зиёд дорад. Бо вучуди ин, ҳангоми таъғйр ёфтани самаранокии қурби асъори реалӣ суъати афзоиш низ таъғйр ёфтааст. Бо истифода аз муодилаи 3 ба ҳисоби миёна рушди воқеии иқтисодиёти ҚТ ба 7% мерасад, ки тақрибан 0.17%-и онро болоравии самаранокии қурби асъори реалӣ ташкил медиҳад.

Тақя ба ин натиҷаҳои дастрасшуда, Сарраёсати сиёсати андоз ва пардохтҳои давлатии ВМҚТ метавонад барои дурнамои ҷамъовариҳои даромадҳои андозӣ ва ғайриандозӣ барои солҳои то 2025 ҳамчун сценарияҳои иловагӣ ба нақша гирифта, аз таъсири он бохабар шавад. Дурнамои даромадҳои андозӣ ва ғайриандозӣ, ки барои давлат дар таъмини устувории сиёсати фискалӣ муҳим аст, тавассути модели дар боло таҳияшуда таҳлил кардан мумкин аст.

Аз натиҷаи тадқиқот, ба хулоса омадан мумкин аст, ки тағйирёбии қурби асъор метавонад боиси тағйирёбии нархҳои нисбии молҳо ва хизматрасониҳо ва сатҳи хароҷоти шахсони воқеӣ ва ширкатҳо гардад, хусусан агар қисми зиёди маблағи онҳо бо асъори хориҷӣ захира шуда бошанд. Афзоиши нархи қурби асъор, молҳо ва хизматрасониҳои воридотиро нисбатан арзон месозад, чи гунае ки коҳишбӣ содиротро барои харидорони хориҷӣ арзонтар мекунад ва ба ин васила рақобатро дар бозорҳои содиротӣ ва дар дохили кишвар афзоиш медиҳад. Аз ҷониби дигар, бо назардошти фарсудашавӣ молҳои воридотӣ қиматтар мешаванд ва аз ин рӯ нисбат ба молҳои истеҳсолкунандаи ватанӣ камтар рақобатпазир мешаванд. Ҳамин тариқ, тағйирёбии қурби асъор ба хароҷоти инфиродӣ ва рафтори сармоягузори ширкатҳо таъсир мерасонад, ки метавонанд ба тақозои умумӣ (муайянкунандаи муҳими рушди иқтисодӣ, устувории нархҳо ва шуғли пурра дар доираи макроиқтисодӣ) таъсир расонанд.

Бо вучуди ин, дар байни иқтисоддонҳо ихтилофҳои зиёд вучуд доранд, ки дар тамоюли кунунии миёнамӯҳлати сиёсати макрофискалӣ ва пулию қарзӣ, қурби асъор ҳамчунон воситаи асосии канали интиқоли ин сиёсат ба ҳисоб меравад. Тибқи таҳлилҳои эконометрикӣ маълум гашт, ки пастшавии қурби асъори миллӣ на инки зарар, балки ба рушди иқтисодиёт таъсири мусбӣ мерасонад. Дар ҳолати ба лаппишҳои пасту баланди аз ҳад зиёд ин ба фаъолияти аҳоли ва дар натиҷа ба коҳиши даромадҳои андозӣ оварда, ба иқтисодиёти кишвар хатар эҷод мекунад.

Хулоса ва пешниҳодҳо:

Аз натиҷаи таҳлили баррасишуда, пешниҳодҳои зеринро овардан мумкин аст:

1. Маълум аст, ки тавозуни савдо дар баҳши берунаи иқтисодиёти кишвар нишондиҳандаи асосӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, тавассути модели эконометрикӣ аз нуқтаи назари илмӣ муайян намудан мумкин аст, ки то чи андоза болоравии қурби асъор таъсири худро ба рушди иқтисодӣ мерасонад. Вобаста ба ин, таҳия кардани модел барои таҳлили таъсири қурби асъор ба ММД зарур аст.

2. Тавассути баҳодиҳии математикӣ, эконометрикӣ, иқтисодӣ ва муносибатҳои функционалии модел нишондодашуда, дар ниҳоят ба таври муассир барои таҳияи барномаҳои гуногуни сиёсати макрофискалӣ ва монетарӣ ва инчунин дигар масъалаҳои дахлдори макроиқтисодӣ, ки ба рушди иҷтимоию иқтисодӣ, муътадили макроиқтисодӣ ва рушди устувори иқтисодиёти Тоҷикистон таъсир мерасонанд, хидмат карда метавонанд.

3. Бояд қайд намуд, ки нишондиҳандаи самаранокии қурби асъори реалиро барои таҳлили рақобатпазирии маҳсулотҳои содиротӣ ва воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурдан мумкин аст, ки ин таъсири истехсолкунандагони ватаниро барои содирот ва воридот кардан, нишон медиҳад. Аз ин хотир, дарчи маълумотҳои ҳармоҳа, семоҳа ва солонаи омории бонкӣ ва дурнамои нишондиҳандаи самаранокии қурби асъори реалӣ чорӣ карда шавад.

4. Азбаски долларизатсия дар иқтисодиёти мо мавқеи назаррасро ишғол мекунад, пули миллӣ наметавонад нақши худро устувор нигоҳ дорад. Дар оқибат, таваррумро боло бардошта, ба камшавии суръати гардиши пул мусоидат мекунад ва дар натиҷа афзоиши пасандозҳо бо пули миллиро коҳиш медиҳад.

5. Аз натиҷаи таҳлили гузаронидашуда, маълум карда шуд, ки аз коҳишёбии меъёри фоизӣ ба баландшавии сатҳи таваррум ва дар акси ҳол болоравии фоизҳо ба таварруми паст оварда мерасонад.

6. Қурби асъор аз сатҳи таваррум вобаста буда, нишондиҳандаи қурби асъори миллӣ бо болоравии ИНИ бо маълумотҳои омӯрӣ афзоиш ёфтааст, яъне ҳангоми баландшавии сатҳи таваррум беқурбшавии асъори миллӣ нисбат ба доллари ИМА ба назар мерасад.

7. Ҳамкории мунтазами Сарраёсати қарзи давлатӣ ва ҷалби сармоягузориҳои давлатии Вазорати молияи ҶТ бо Бонки миллии Тоҷикистон метавонанд

вобаста ба идоракунии меъёри фоизӣ ва сатҳи таваррум, стратегияро ба роҳ монанд, то ки ҷалби сармоягузори хориҷиро зиёдтар намоянд.

8. Бо дурнамои самаранокии қурби асъори реалӣ имконияти назорат кардани баҳши берунаи иқтисодиёти кишвар вучуд дошта, барои банақшагирии даромадҳои бучети Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми худро гузошта метавонад.

9. Барномаи эконометрии Eviews яке аз барномаҳои хуби эконометрикӣ барои таҳлили иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, барои сохтани барномаҳои гуногуни давлатӣ кумак карда метавонад.

10. Таҳлилҳои макроиқтисодии гузаронидашуда дар дурнамои макрофискалӣ ва рамкаи макроиқтисодӣ дар давраи миёнамуҳлат, ки аз тарафи Вазорати молияи ҚТ пешниҳод карда мешавад, саҳми худро гузошта метавонанд.

11. Илова бар ин, Сарраёсати сиёсати андоз ва пардохтҳои давлатии ВМҚТ низ метавонад барои дурнамои даромадҳои андозӣ ва ғайриандозӣ вобаста ба рушди ММД-и ҚТ барои солҳои то 2025 ҳамчун як сценарияи иловагӣ ба нақша гирифта, таъсири онро таҳлил намоянд.

Тақлифу пешниҳодҳо аз натиҷаи тадқиқот ва коркарди тавсияҳои судманд бо мақтуб дар санаи 21.09.2020 таҳти № 858/02 ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми 11 саҳифа ирсол гардид.

Мавзӯи 2. Масъалаҳои тақмилдиҳии низоми молия аз ҳисоби татбиқ намудани намудҳои нави суғурта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ба амал овардани сиёсати молиявӣ бевосита аз имконият ва сарчашмаҳои молиявӣ, рушди сафарбар намудани захираҳо вобаста мебошад. Бинобар ҳамин зарурати омӯзиш ва истифодаи намудан аз усулҳои нави ба талаботҳои бозорӣ ҷавобгӯ буда хело муҳим мебошад. Васеъ гардидани муносибатҳои иқтисодӣ аз ҳисоби вориди гаштан ба муносибатҳои байналмиллалӣ истифодаи намудан аз усулҳои таъмини беҳатарии фаъолият ва истифодаи бурдан аз роҳҳои инноватсионӣ дар мадди аввал ба миён меорад. Махсусан аз ҳисоби истифодаи самаранокии захираҳои иқтисодӣ, ташкили қори баҳисобгирӣ ва назорат, фарогирии амалиётҳо бо ҳифзи суғуртавӣ. Ҳамаи ин доираи васеъ гардидани заминаи андозбандӣ шароит ва омилҳои муҳимтарини дараҷаи ҳамкориҳо буда дар асоси муфид интихоб намудани сохти таркибии фонди суғуртавӣ ба шумор меравад.

Дар баробари афзоиш ёфтани амалиётҳои иқтисодию молиявӣ натиҷагирӣ то ҳол дар генератсияи рушди иқтисодтаъсирбахш нагардидааст. Хусусан дар мавриди ҳодисаҳои пандемиявӣ ва дигар ҳолатҳои хавфҳои эҳтимолӣ, ки онҳо зарурати омӯзиш ва таҳқиқро гирифтаанд. Дар ин самт лозим аст, ки усулҳои мушаххас ва таҳлил мавриди истифода қарор дошта бошад. Аз ин ҳисоб диверсификатсияи фаъолияти иқтисодӣ ва хизматрасонии молиявӣ аз ҷумла суғуртавӣ дар низоми идоракунии молияи омилҳои муҳими рушд баромад мекунад. Истифодаи фаъоли усулҳои нави баҳисобгирӣ ва назорат ба масъалаи ҳалталаби соҳаи молия ва иқтисод табдил ёфта, мақоми

ахбор хело муҳим аст. Маҳз дар ҳамин асос зарурати омӯзиш ва таҳлили сарчашмаҳои таъсисёфтани онро ба миён овардааст. Яке аз роҳҳои рушди механизми молиявӣ ин ташакулли шаклҳои нави суӣ мебошад. Бинобар ин ҳамин самтҳои тадқиқот аз пажӯҳиш масъалагузориҳои зерин алоқаманд мебошад:

- *ҷамъовариш маълумотҳо доир ба малиятҳои молия ва фарогирии сугуртавӣ;*

- *амалӣ намудани таркиби сугуртавӣ ва арзёбинамоиш он;*

- *ташакул додани майдони васеи маҳсулоти сугуртавӣ дар бозори сугурта;*

- *таъсис додани модели алоқамандии молия ва иқтидори сугуртавӣ дар сатҳи субъектҳои сугуртавии ватанӣ;*

- *коркарди пешниҳодҳо дар самти такмилдиҳиш низоми молиявӣ.*

Барои дар раванди ҷаҳонишавӣ, имконияти мутобиқашавиро ба талаботи меъёрии муносибатҳои суғуртавии бисёрёфта дар муносибатҳои байналмилалӣ бюа таври кифоя роҳандозӣ намудан, мо бояд пеш аз ҳама аз имкониятҳои дохилӣ алахусус минтақавӣ ва дар маҳалҳо истифода барем.

Аз рӯи маълумотҳои расмӣ дар Тоҷикистон соли 2019 хароҷотҳои суғуртавӣ 193287,8 ҳаз.сомонӣ мебошад. Аз ҷумла пардохти подоши суғурта ва маблағи суғурта 10673,5 ҳаз.сомонӣ мебошад. Динамикаи онҳо дар муқоиса ба соли 2012 мувофиқан 137% ва 0,756 пункти дигаргуншавӣ гирифтааст (1.с 198,464). Агар дар ҳамин давра, пулгузаронӣ барои захираи маблағи суғурта 0,847 дигаргуншавӣ дошта бошад, таносуби умумии таркибӣ аз ҷой доштани захираҳои истифода нашуда ва нерӯи суғуртавӣ маълум мегардид, ки ин роҳҳои васеъгардонии фарогирии суғуртавӣ ва истифодабарии ҷалби суғурташавандагон дар такмили низоми молиявӣ сарчашмаи иловагӣ мебошад.

Хулоса: Ташакули пурсамари тадқиқоти мавзӯи мазкур аз маълумотҳои воқеӣ вобаста мебошад. Дар ҳамин замина имконияте пайдо мешавад, ки дар омӯзиши мавзӯи таалуқдошта аз тариқи усулҳои нави идоравӣ, бо истифода аз усулҳои мушаххас амалӣ шавад. *(Таклифу пешниҳодҳо аз натиҷаи тадқиқот ва коркарди тавсияҳои судманд бо мактуб дар санаи 04.04.2019 таҳти № 301/02 ба Вазорати молияи Ҷумурии Тоҷикистон ирсол гардид).*

Дар ҷавоби мактуби мазкур бо супориши Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба КВД “Тоҷиксармоягузор”, барои корбарӣ ва даъвати ходимони илмӣ пажӯҳишгоҳ ба ҳамкорӣ пешниҳод гардид. Дар натиҷа КВД “Тоҷиксармоягузор” пешниҳодҳоро ҳалталаби мушкилотҳои имрузаи бозори суғурта шуморида мактуб аз 24.04.19 сол таҳти № 01-77 оиди ҳамкорӣ дар ин самт ба ПИТ “Молия” бо имзои Раиси КВД “Тоҷиксармоягузор” ирсол намуд. Дар ин самт бо назардошти баланд бардоштани самаранокии идоракунии молиявӣ аз ҷараёнҳои пажӯҳишӣ бар меояд, ки дар баробари маҳдуд будани захираҳои молиявӣ яке аз манбаҳои муфиднок, капитализатсияи даромадҳои

ташкilotҳои суғуртавӣ мебошад. Алаҳхусус дар доираи ҳамкориҳо ва тақвият бахшидани созишномаҳои суғуртавии амалкунандаи КВД “Тоҷиксармоягузор” дар дохил ва берун аз кишвар.

Мавзӯи 3. Идоракунии ва баҳодиҳии хавфҳои молиявӣ дар низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон. *(муттасадӣ аз Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Сардори сарраёсати буҷети давлатӣ – Қурбонӣён Сарвар).*

Дар шароити муносибатҳои молиявию-пулӣ омили муҳимтарини муайянкунандаи устувории давлат низоми ягонаи муносибатҳои пулӣ - низоми молиявӣ мебошад, ки ҳамчун асоси ягонагии иқтисодӣ ва сиёсии давлат амал мекунад. Аз ин рӯ, низоми молиявӣ дар иқтисоди ҳар як кишвар мавқеи махсусро ишғол мекунад. Шарти муҳими идоракунии самараноки давлатӣ дастгирии кофӣи молиявии ислоҳоти сохторӣ, асосноккунии назариявӣ ва методологии сиёсати таъсиррасонӣ ба равандҳои ташаккул, тақсим ва истифодаи захираҳои молиявӣ дар сатҳи минтақавӣ мебошад. Хусусияти нақши ба низоми молиявӣ дар сатҳи минтақавӣ вобасташуда аз он вобаста аст, ки субъектҳои низоми молиявӣ пайванди субъектҳои ҳама соҳаҳо ва зербахшҳо мебошанд, зеро онҳо маблағҳоеро ҳам меоранд, ки манбаи онҳо ӯҳдадорҳои ба зимма гирифташуда мебошанд ва сипас бо кӯмаки онҳо фаъолияти дигар бахшҳо ва зербахшҳои низоми молиявӣ маблағгузорӣ меkunанд.

Пайвастагии низоми молиявӣ минтақавӣ дар он зоҳир мешавад, ки қарорҳо ва захираҳои баъзе субъектҳои хоҷагии минтақавӣ ба манфиатҳои таъсир мерасонанд ва ба қарорҳои дигар субъектҳои хоҷагидорӣ таъсир мерасонанд ва ҳамзамон ба рушди он хавфу хатар таҳдид меkunанд. Ҳамин тариқ, тағирот дар таносуби тақсимои захираҳои молиявии корхонаҳо ба коҳиши сармоягузорӣ, афзоиши пасандозҳои муташаккилонаи аҳоли, берун рафтани захираҳои бонкӣ, берун аз минтақа, даромади нокофӣи буҷети минтақа бо ҳам вобастагӣ доранд ва ба ҳаҷми захираҳои молиявӣ ва қарорҳои молиявии субъектҳои иқтисодӣи минтақа таъсири манфӣ мерасонанд.

Масъалаҳои рушди устувори низоми молиявӣ дар робита бо фаъолият ва рушди бозори дохилӣ, ошкорбаёнӣи иқтисоди минтақавӣ, суръатбахшии ҳаёти иқтисодӣ, афзоиши шиддати таъминоти захиравӣ, тағирёбии омилҳои беруна ва дохилӣ, ки таъсири онҳо ба фаъолияти субъектҳои хоҷагии минтақа таъсир мерасонад ва коҳиш ёфтани идоракунии онҳо махсусан муҳим мегардад. Тағироти давомдор таҳия ва татбиқи стратегияҳо ва механизмҳои идоракунии хавфу хатарҳо дар амалияи идоракунии низоми молиявӣ дар сатҳи минтақавӣ тақозо меkunанд.

Низоми молиявии иқтисодӣ, назар ба дигар соҳаҳо, зери таъсири намудҳои гуногуни омилҳо қарор мегирад, ки боиси пайдоиши ҳолатҳои

хавфнок мешаванд. Хавфи рушди низоми молиявии минтақавӣ хатари эҳтимолии дур шудан аз натиҷаи дилхоҳ мебошад (ки онро чен кардан мумкин аст), вақте ки субъекти низоми молиявӣ дар шароити номуайяни аз байни алтернативаҳо роҳи ҳалеро интихоб мекунад. Номуайяни дар низоми молиявӣ чунин вазъияте мебошад, ки маълумот дар бораи ҳама гуна ҳолатҳои имконпазири низоми иқтисодӣ ва муҳити берунаи сохтори молиявӣ пурра ё қисман вучуд надорад.

Омилҳои асосии ба вучуд омадани ҳолати хавф инҳоянд:

- *хавфи тағирёбии вазъи сиёсӣ;*
- *номувофиқии қонунгузорӣ;*
- *ноустувории сиёсати иқтисодӣ;*
- *ноустувории сиёсати молиявӣ;*
- *ноустувории сиёсати андоз;*
- *тағироти ғайричашиқдошт дар шароити бозор;*
- *амалҳои ғайричашиқдошти рақибон;*
- *тағироти ғайричашиқдошт дар вазъи иқтисодии минтақа;*
- *илмӣ ва техникӣ;*
- *экологӣ;*
- *хислатҳои инфиродии рафтори шахсони алоҳида;*
- *вазъи молиявии корхона;*
- *афзоиши қарзҳои кредитории муҳлатгузошта.*

Таъсири манфии омилҳои номуайяни нисбат ба таъсири низоми чораҳои ҳозира оид ба безаргардонии онҳо хеле қавитар аст. Механизми пинҳонии зуҳури омилҳои номуайяни барои танзими таъсири манфӣ ё мутобиқ сохтани равандҳои иқтисодӣ ба амали он танзим ва идоракуниро мушкил мекунад. Зараре, ки ин омилҳо расонидааст, танҳо аз сабаби баҳо надодани субъектҳои системаи молиявӣ дар нақши онҳо дар паст кардани натиҷаҳои иқтисодӣ, инчунин набудани ягон воситаи ченаки миқдорӣ ба амал меояд. Дар робита ба ин, нақши арзёбии ҳамаҷонибаи бисёрфактории хавфи рушди низоми молиявӣ меафзояд.

Бояд қайд кард, ки бо назардошти таҳлилҳои ба анҷом додашуда мо чунин методологияро пешниҳод мекунем, ки бо он таҳлили фаврӣ, мониторинг ва пешгӯии хавфи рушди низоми молиявӣ бо дарназардошти омилҳои афзалиятноки минтақавӣ ва тамоюлҳои воқеии иҷтимоию иқтисодии минтақа имконпазир аст.

Ҳангоми интихоби нишондихандаҳо барои таъминоти иттилоотӣ ва методии таҳлил принципҳои зерини методологиро ба назар гирифта лозим аст:

- *мураккабии арзёбӣ, кафолат додани он, ки фарқияти ҳамаи ҷанбаҳои муҳимтарини вазъи иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар гирифта мешавад;*

- баҳодиҳии муназзам, ки бо дарназардошти робитаҳои байниҳамдигарии нишондиҳандаҳои асосӣ ва истифодаи сохтори иерархии тартибёфтаи тавсифҳои хусусӣ ва ҳамгироии рушди минтақаро дар назар дорад;
- таъмини ҳадди аксар намоёндагии нишондиҳандаҳо барои арзёбии ҷанбаҳои гуногуни вазъи иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо;
- ба назар гирифтани омили эътимоднокии муқоисавии маълумоти аввалия ҳангоми интихоби нишондиҳандаҳои асосии рушди минтақа;
- мутобиқгардонии мукаммали низоми нишондиҳандаҳо ба имкониятҳои ҳисоботи омории мавҷуда бо таваҷҷӯҳи афзалиятнок ба усулҳои коркарди автоматикии маълумоти аввалия;
- ноил шудан ба сатҳи максималии ихтилофҳои баҳодиҳии минтақавӣ барои нишондиҳандаҳои асосӣ ва интегралӣ, бо дарназардошти имконияти истифодаи дурусти усулҳои таҳқиқоти иқтисодӣ ва омории натиҷаҳои бадастомада.

-
-

Мавзӯи 4. Рушди низоми қарзгирии дохила ва таклифу пешниҳод оид ба муккамал намудани он. *(муттасадӣ аз Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Сардори сарраёсатиқарзи давлатӣ ва ҷалби сармоягузориҳои давлатӣ – Ҷамолов Абдугафтор).*

Аз натиҷаи тадқиқоти иҷрошуда маълум гардид, ки ўҳдадорихои қарзии буҷети давлатӣ, ки бо сабаби маблағгузориҳои сармояи оинномавии бонкҳои тижоратӣ ва рӯйпуш намудани хароҷотҳои буҷети давлатӣ ба миён омадааст, натиҷаҳои назаррасро таъмин менамоянд. Ҳолати молиявии низоми бонкӣ ва саривақт иҷро намудани ўҳдадорихои буҷетӣ дар назди ташкилоту муассисаҳо ва сармоягузoron далели эътимоднокии ва тадриҷан устувор гардидани вазъи бонкӣ ва низоми фискалию-андозии кишвар ба шумор меравад. Аз ҷумла, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон ва Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки амалисозанда ва танзимкунандаи сиёсати буҷетию-андозӣ, пулию-қарзӣ ва асъориро рушди иқтисодии мамлакат ба ҳисоб мераванд, фишангҳои мустақим ва ғайримустақими молиявиро бо мақсади устуворӣ ва самаранокии истифодаи воситаҳои қарзӣ амалӣ мегардонанд.

Дар заминаи қарзҳои ҷалбгардидаи берунӣ, ки аксаран дар соҳаҳои энергетика, сохтмон ва таҷдиди роҳҳои нақлиётӣ, маориф, тандурустӣ, кишоварзӣ ва бозомӯзию тайёр кардани мутахассисон сафарбар карда мешаванд, баҳодиҳии самаранокӣ гузаронида мешавад, ки оид ба он дар оянда маълумот дода хоҳад шуд.

Таҳлили омилҳои иқтисодӣ ва сатҳи таъсиррасонии онҳо ба ҳолати қарзи дохилии мамлакат нишон медиҳанд, ки қарзи берунаи давлатӣ, ММД,

харочоти буҷети кишвар, қарзҳои додаи бонкҳои тиҷоратӣ ва сармояи асосии ташкилотҳои қарзӣ ба тағйирёбӣ ва устуворнокии қарзи дохилӣ алоқаманд буда, ба андозаи муайян таъсири худро мерасонанд. Аз ҷумла, таҳлили регрессионӣ-коррелатсионӣ чунин вобастагиро байни нишондиҳандаҳои мазкур муайян намуд:

Ҷадвали 2.

Таҳлили регрессионии нишондиҳандаҳои макроиктисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳанда		Коэффисиентҳо
	Буриши – Y	-2293.953337
Қарзи берунаи давлати	7006.5	0.282746816
ММД	20628.5	0.071714822
Харочоти буҷет	5687.3	-0.61898887
Қарзҳои бонки	3802.9	0.33496274
Сармояи бонкҳо	1563	1.464247192

Аз таҳлили ҷадвал бармеояд, ки дар мавриди ба андозаи 1% афзоиш ёфтани нишондиҳандаҳои макроиктисодии овардашуда, ҳаҷми қарзи дохилии давлат ба андозаи коэффисиентҳои овардашуда тағйир меёбад. Масалан дар ҳолати 1% зиёд гардидани ҳаҷми қарзи берунаи давлат, андозаи қарзи дохилии кишвар 0,28% афзоиш меёбад. Агар ММД-и кишвар 1% афзоиш ёбад, ҳаҷми қарзи дохилӣ бошад, 0,07% зиёд мегардад. Зиёд гардидани харочоти буҷет ба андозаи 1%, ба -0,61% кам гардидани ҳаҷми қарзи дохилии мамлакат мусоидат менамояд. Афзоиш ёфтани қарзҳои бонкии пешниҳодшуда ба андозаи 1%, ба 0,33% зиёд гаштани ҳаҷми қарзи дохилӣ сабаб мегардад. Тағйирёбии сармояи асосии бонкҳо ба андозаи 1%, ба 1,46% афзоиш ёфтани ҳаҷми қарзи дохилии давлат оварда мерасонад. Бояд қайд кард, ки самтҳои асосӣ ва муассири устуворгардонӣ ва беҳатарии вазъи буҷети давлатӣ, ки бо қарзи дохилии он алоқаманд мебошад, ба воситаи фаъолгардони ва рушди ММД-и кишвар, афзун намудани харочоти буҷети дар бахши истеҳсоли молҳои воридотивазкунанда ва содиротӣ, зиёд намудани пешниҳоди қарзҳои бонкӣ ба соҳаҳои саноат, хоҷагии қишлоқ, савдо ва хизматрасониҳои маишӣ-ҷамъиятӣ таъмин карда мешавад.

Ҷадвали 3.

Нишондиҳандаҳои иқтисодии кишвар дар солҳои 2009-2019

Солҳо	Қарзи дохилӣ (млн.сом)	Қарзи берунӣ (млн.сом)	ММД (млн.сом)	Харочоти буҷет (млн.сом)	Қарзҳои бонкӣ (млн.сом)	Сармояи асосии бонкҳо (млн.сом)
2009	821.3	7007	20629	5687.3	3803	1 563
2010	881.3	8507	24705	6712.6	1914	1 748
2011	931.5	9793	30071	8562	2132	2 048
2012	2790.7	10330	36163	9107.9	5 291	2 298
2013	2894.9	10426	40525	11591.6	7399	2590
2014	2378.1	10343	45605	13190.4	9 661	2 346

2015	2568.1	15031	48400	16277.4	11 229	2 417
2016	6598.3	18234	54541	18294.3	9 823	5 497
2017	6843.9	24694	61094	22264.2	8 506	5 725
2018	6854.8	27546	68844	24187.4	8 677	5 913
2019	6926.7	27790.3	77354.7	23400	9 789.5	6 226
Афзоиши моҳона%	6.3	3.0	2.84	3.11	1.95	3.0
Афзоиши солона%	76.6	36.0	34.1	37.4	23.4	36.2
Арзёбӣ	Манфӣ	Мӯътадил	Манфӣ	Мӯътадил	Манфӣ	Мӯътадил

Баҳодихӣ ва манзур намудани хулосаю пешниҳодҳои дахлдор ҷиҳати рушди иқтисодӣ ва таъмини сатҳи некуаҳволӣ ва иҷтимоии арзанда, ки бо назардошти ғайриқардорон ва ҳал намудани мушкилотҳои ҷойдошта имконпазир мебошанд, дар ҷадвали №3 арзёбӣ карда шудаанд. Омӯзиш ва ояндабинии ҳосили қарзи дохилаи давлат барои то солҳои 2019-2022 чунин пешбинӣ карда шудаанд.

Ҷадвали 4.

Пешгӯии ҳаҷми қарзи дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

<i>Мушоҳида</i>	<i>Воқеӣ (млн.сом)</i>	<i>Пешгӯишаванда (млн.сом)</i>	<i>Фарқият</i>
2009	821.3	821.32	0.00
2010	881.3	928.78	-47.46
2011	931.5	1044.69	-113.19
2012	2790.7	2719.55	71.17
2013	2894.9	2656.05	238.83
2014	2378.1	2407.53	-29.46
2015	2568.1	2651.72	-83.65
2016	6598.3	6788.38	-190.07
2017	6843.9	6520.34	323.56
2018	6854.8	7024.55	-169.73
2019	6926.7	7716.57	-789.8
2020	-	8532.29	
2021	-	9348.01	
2022	-	10163.74	

Аз таҳлили ҷадвали овардашуда бармеояд, ки натиҷа ва ё фарқияти бақияи қарзи дохилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қарзи дохилаи пешгӯишаванда тайи солҳои 2009-2019 ба таври зерин баҳодихӣ карда мешавад. Агар дар тӯли ин давра бо назардошти солҳои алоҳида тағйирёбии ҳаҷми қарзи дохилаи мамлакат ба андозаи 1423,1 млн. сомони (20,5%) аз маблағи қарзи дохилаи пешгӯишаванда камтар афзоиш ёфта бошад, пас он инчунин ба маблағи 633,5 млн. сомони (9,1%) нисбат ба қарзи дохилаи пешгӯишаванда зиёдтар афзоиш ёфтааст, ки ин натиҷаи мусбиро назар ба натиҷаи манфӣ нишон медиҳад.

Бо мақсади таҳлил ва муайян кардани имконоти ташкилӣ ва маблағгузори намудани соҳаҳои саноат, кишоварзӣ ва савдою хизматрасониҳои иҷтимоӣ –маишӣ, ки таъминкунанда ва амалисозандаи вазъи некуаҳволӣ ва рушди умумиқтисодии

мамалакат маҳсуб меёбанд, заминаҳои пулию-қарзӣ, пасандозҳо ва қарзгузориҳои бонкӣ, даромадҳои аҳоли ва хароҷоти он, дар давраи муайян мавриди омӯзиш қарор дода шуданд. Захираҳои молиявии бонкҳо, ки одатан аз таносуби байни пасандозҳо ва қарзҳои азхудшудаи субъектҳои алоқаманд аст, ҳаҷми пули муомилотӣ ва таъсири он ба хароҷоти буҷети давлатӣ ва қарзҳои бонкӣ, даромадҳои аҳоли ва нақши он дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ бо натиҷагирӣ аз ММД арзёбӣ карда мешаванд, таҳлил ва омӯхта шуданд. Коркарди усулҳо ва моделҳои иқтисодӣ-математикии қарзи дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ки бевосита ба низоми бонкӣ ва сохтори хароҷоти буҷети давлатӣ таъсир гузоштааст, баҳогузорӣ мегардад.

Ҷадвали 5.

Нишондиҳандаҳои макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

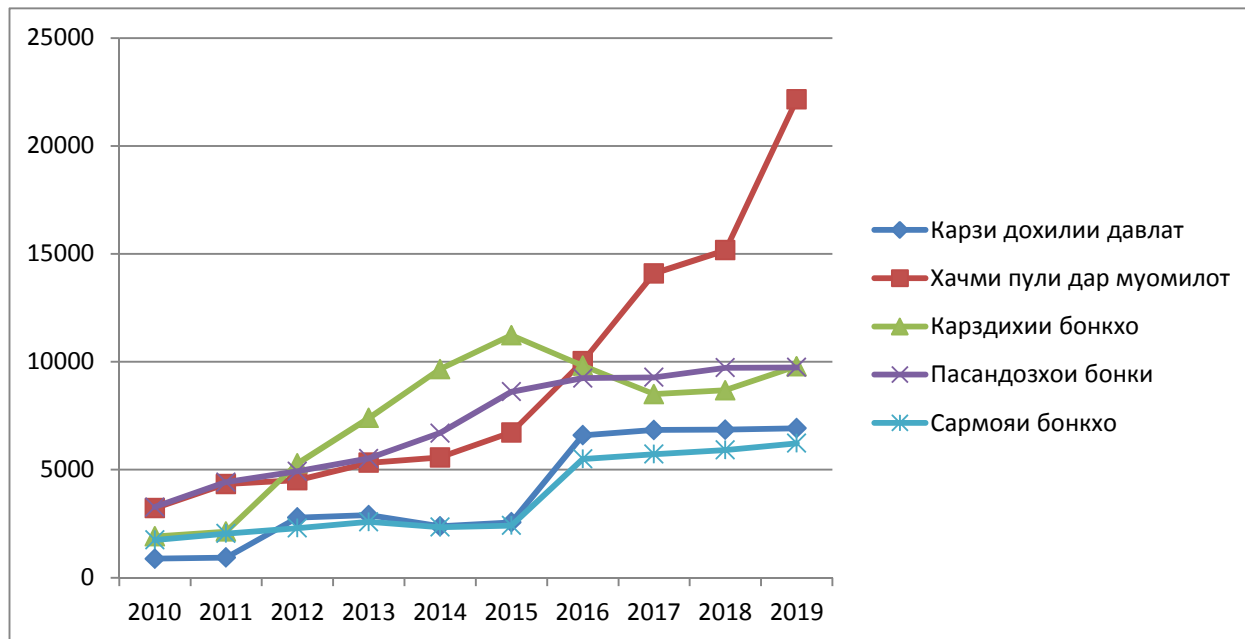
Сол	Қарзи дохилии давлатӣ	Ҳаҷми пул	Қарзҳои бонкҳо	Пасандозҳои бонкӣ	Сармояи бонкҳо	Даромади аҳоли	Хароҷоти аҳоли	Хароҷоти буҷет	ММД
2010	881	3214	1914	3270	1748	13256	13949	6713	24705
2011	932	4334	2132	4423	2048	16191	16393	8562	30071
2012	2791	4511	5291	4927	2298	20161	22410	9108	36163
2013	2895	5319	7399	5522	2590	22346	27202	11592	40525
2014	2378	5566	9661	6691	2346	24197	33570	13190	45605
2015	2568	6721	11229	8614	2417	25570	34968	16277	48400
2016	6598	10025	9823	9243	5497	31373	36712	18294	54541
2017	6844	14093	8506	9284	5725	37248	38431	22264	61094
2018	6855	15166	8677	9724	5913	41084	42346	24187	68844
2019	6927	22155	9790	9742	6226	47986	48857	23806	77355

Маълумотҳои ҷадвал аз он шаҳодат медиҳанд, ки нишондиҳандаҳои зерини иқтисодӣ ба монанди қарзи дохилии давлатӣ, ҳаҷми пули дар муомилотбуда, даромадҳо ва хароҷотҳои аҳолиро маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар тамоюл ва рағби афзуншавӣ дошта, нисбат ба солҳои қаблӣ натиҷаи назаррас касб намудаанд.

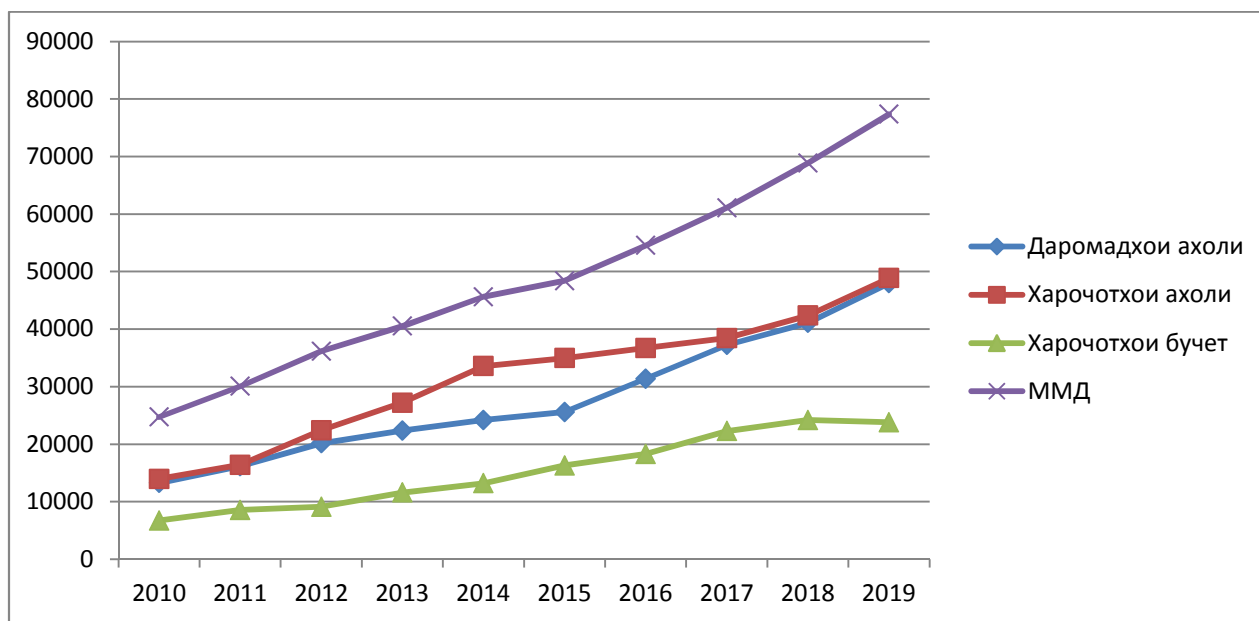
Инчунин бояд қайд кард, ки дар баробари натиҷагирии молиявӣ фаъолияти бонкҳои тижоратӣ буҷети давлатӣ ба ноустуворӣ ва коҳиш ёфтани амалиётҳои арзшаванда рӯ ба рӯ гардиданд. Хусусан ҳаҷми қарзҳои додасуда ва пасандозҳои бонкӣ, сармояи умумии бонкҳо ва хароҷотҳои буҷети давлатӣ ба самти нобаробар ва ғайрифаволро натиҷагирӣ намудаанд. Сабаби чунин тағйирот ва номусоидии фаъолияти субъектҳои амалкунанда, ин дар сарзаниш ва таъсири COVID-19 ба иқтисодиёти Тоҷикистон ва тамоми мамлакатҳои сайёра ба шумор меравад.

Тағйирёбии нишондиҳандаҳои молиявӣ-бонкии мамлакат тайи солҳои 2010-2019 дар шакли диаграмма дар зер оварда шудаанд.

Диаграммаи нишондиҳандаҳои молиявӣ-бонкии мамлакат

Диаграммаи нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат

Мувофиқи ҳаракати хатҳои нишондодҳои овардашуда, сатҳи даромад ва харочотҳои аҳоли, хароҷоти бучети давлатӣ ва маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар солҳои тӯлонӣ тағйир ёфта, ба дараҷаи миёнавазн ноил гардидаанд. Бо мақсади муайян намудани вазъи устуворӣ ва эҳтимолияти таъсири омилҳои

макроиктисодӣ ба ҳаҷми қарзҳои дохилаи давлатӣ таҳлили коррелатсионӣ-регрессионии нишондиҳандаҳо гузаронида шуданд.

Чадвали 6.

Таҳлили коррелатсионӣ-регрессионии нишондиҳандаҳои макроиктисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

	Коэффис ентҳо	Саҳви станда ртӣ	t-Омор	P- Ҳосил а	Поёнӣ 95%	Болоӣ 95%	Поёнӣ 95.0%	Болоӣ 95.0%
Қарзи дохили давлатӣ	-1284.93	874.41	-1.469	0.380	- 12395.3	9825.5	- 12395.3	9825.51
Ҳаҷми пул	-0.2300	0.1053	- 2.18330	0.2734	- 1.56897	1.10884	-1.5689	1.1088
Қарзидиҳии бонкҳо	0.3896	0.2569	1.51637	0.3711	- 2.87540	3.65471	-2.8754	3.6547
Пасандозҳои бонкӣ	0.0865	0.3756	0.23033	0.8558	- 4.68671	4.85976	-4.6867	4.8597
Сармояи бонкҳо	1.1224	0.2822	3.97702	0.1568	- 2.46373	4.70869	-2.4637	4.7086
Даромади аҳоли	0.6627	0.2540	2.60896	0.2330	- 2.56500	3.89050	-2.5650	3.8905
Харочоти аҳоли	-0.1706	0.1970	- 0.86603	0.5456	- 2.67502	2.33364	-2.6750	2.3336
Харочоти буҷет	-0.1596	0.1723	- 0.92619	0.5243	- 2.34927	2.03005	-2.3492	2.0300
ММД	-0.2241	0.2007	- 1.11630	0.4650	- 2.77528	2.32702	-2.7752	2.3270

Аз таҳлили чадвал бармеояд, ки дар натиҷаи ба андозаи 1% зиёд гардидани нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ, ҳаҷми қарзи дохилаи давлатӣ ба андозаи коэффисиентҳои дар чадвал овардашуда (сутуни 1) тағйир меёбад. Яъне дар мавриди 1% зиёд шудани ҳаҷми пули дар муомилотбуда, андозаи қарзи дохилаи давлатӣ -0.23% кам мешавад. Агар ҳаҷми қарзидиҳии бонкҳо 1% зиёд гардад, дар ин ҳолат миқдори қарзи дохилаи давлатӣ низ 0.38% афзоиш меёбад. Зиёдшавии ММД ба миқдори 1%, ба -0.22% кам гардидани ҳаҷми қарзи дохилаи давлатӣ мусоидат менамояд. Дар зер таҳлили омилҳои ба устувории молиявӣ мусоидаткунанда оварда мешаванд.

Маблағи қарзи давлатӣ метавонад ба устувории молиявӣ тавассути якчанд воситаҳо таъсир расонад. Якум, азбаски тақонҳои тағйирёбанда арзиши воситаҳои қарзиро муайян мекунанд, метавонанд ба харочоти ояндаи буҷети давлатӣ таъсир расонанд, андозаи қарзи берунӣ ва дохилӣ бошад, метавонад ба тавозуни мамлакат таъсир расонад. Аз ин рӯ, бояд таҳлили устувории қарзи давлатӣ гузаронида шуда, натиҷаҳо бодикқат назорат карда шаванд, то ин, ки мушкилоти пардохти ояндаи он муайян карда шавад. Сатҳи баланди қарзи давлатӣ инчунин бояд сиёсати паст кардани сатҳи имконпазири таваррумро ҳавасманд гардонид, дар баъзе ҳолатҳои фавқулодда, нақшаи тағйирдиҳии (реструктуризатсия)-и сохтори қарзи давлатиро таҳия кунад. Аз ҷумла, агар ҳаҷми қарзи давлатӣ хеле баланд бошад, эътимоди ҳукумат дар назди сармоягузори байналмилалӣ камтар мешавад, ки ин метавонад ба ноустувории зиёде, дар натиҷаи мушкилоти бозтамвили қарзи давлатӣ ба вуҷуд

омадааст, оварда мерасонад, ки ин дар навбати худ метавонад боиси ноамнии молиявии васеъ гардад.

Дуввум, ҳаҷми бештари қарзи давлатӣ эҳтимолияти баланд шудани таъсиррасониро ба нархҳои дороиҳои молиявӣ дар назар дошта, ба устувории тавозуни баҳши молиявӣ таъсир мерасонад. Ин таъсир на танҳо ба миқдор, балки ба сохтори дороиҳои ташкилотҳои молиявӣ низ вобаста хоҳад буд.

Сарчашмаҳои гуногуни осебпазирӣ метавонанд аз шакли қарз вобаста бошанд, ки ин пеш аз ҳама ба сохтори қарз (таркиби воситаҳои қарзӣ ва мӯҳлати онҳо) алоқаманд аст. Сохторҳои номувофиқи қарз метавонанд каналҳо ё манбаъҳои осебпазирӣ ба иқтисоди воқеӣ ва системаи молиявӣ алоқаманд таъсир расонанд.

Сохтори қарз бояд на танҳо барои ҳукумат, балки барои бозорҳо низ хавфи кам дошта бошад.

Адабиётҳои иқтисодӣ ду манбаи осебпазирии қарзи берунӣ ва дохилиро ифода менамояд: ўҳдадориҳо бо асёри хориҷӣ ва мӯҳлатҳои кӯтоҳ.

Сохтори номувофиқи қарз метавонад боиси зиёд шудани фоизи қарзҳо гардад. Одатан, сохтори қарзи арзонтар (масалан, истифодаи аз ҳад зиёди қарзи асёрӣ) дар ҳолати зарбаи ғайричашмдошт хавфи бештар дорад. Пас аз бӯҳрон, бисёр кишварҳои Амрикои Лотинӣ сохторҳои қарзи худро такмил доданд ва бозори қарзи дохилии худро рушд доданд, то дар муқобили шокҳои қарз камтар осебпазир шаванд.

Тағир ёфтани таркиби қарзи давлатии дохилӣ дар солҳои 1995-2008 саъйю кушиши кишварҳои Амрикои Лотиниро барои бехтар кардани сохтори қарзи худ равшан нишон медиҳад. Онҳо ин корро бо роҳи кам кардани ўҳдадориҳои қарзиашон тавассути баровардани вомбаргҳои марбут ба қурби асёр ва вомбаргҳои марбут ба таваррум, ки мӯҳлати дарозтар доранд, анҷом доданд. Ин стратегияҳо на танҳо ба паст кардани хавфи асёрӣ, балки ба паст кардани хавфи бозтамвил (рефинансирования) равона шуда буданд.

Мамлакатаи Бразилия аз вомбаргҳои асёрӣ даст кашид, ки ин хавфҳои асёриро ба таври назаррас коҳиш дод. Дар тӯли якчанд соли охир, ӯ кӯшиш кард, ки вомбаргҳои сатҳи шинокунада ва вомбаргҳои марбут ба таваррумро барои афзоиши мӯҳлати миёнаи қарз истифода барад, дар ҳолате ки ҳиссаи қоғазҳои қиматноки меъёри собитдоштаро дар сандуқи қарзиаш афзоиш диҳад. Инчунин тавассути такмил додани заминаи институтсионалӣ қобилияти идоракунии қарзро тақвият дода, барқарор намудани робитаҳои мунтазамро бо бахшҳои гуногуни бозор, алахусус бо фондҳои нафақа, ширкатҳои суғурта ва фондҳои сармоягузорӣ бо роҳи андешидани чораҳои дахлдор оид ба зиёд кардани пардохтпазирӣ амалӣ намудааст. Тадбирҳои андешидашуда барои гузариш ба маблағгузориҳои дохилии касри бучет, дароз кардани сохтори босамари портфели қарзи давлатӣ ва ташкили гардиши даромаднокии қарзи дохилӣ равона шуда буданд.

Умуман, сохторҳои қарзие, ки ба воситаҳои кӯтоҳмуддат така мекунанд, манбаҳои осебпазирӣ мебошанд, зеро мӯҳлатҳои кӯтоҳмуддати онҳо хавфи баланди молиявӣ-бучетӣ дошта инчунин хавфи бозтамвилро пеш меоранд. Дар чунин ҳолатҳо, баланд бардоштани фоизи қарзҳо метавонад оқибатҳои нохуши

молиявӣ дошта бошад. Сохторҳои қарзие, ки хеле кӯтоҳанд ё тағйирёбии мӯҳлатро пеш меоранд, метавонанд эҳтимолияти пайдоиши бӯҳронро ба вучуд оварда, нобоварии сармоягузoronро нисбат ба ҳукумат барои пардохти вомбаргҳо дар мӯҳлати муайяншуда ба вучуд орад.

Таклифу пешиходҳо:

1. Бо мақсади афзун намудани захираҳои буҷетӣ ва таъмин намудани манфиатҳо ва даромадҳои иловагӣ ба ҷомеа шахрвандӣ зарурияти барориш ва фурӯши вомбаргҳо ва векселҳои давлатии хазинадорӣ муҳим доништа мешавад. Ҷиҳати ташақкул додан, иттилоъноки ва ҳавасманд намудани аҳолии соҳибкорони ватанӣ оид ба харид ва фурӯши вомбаргҳои давлатии дохилии бурднок интишор ва нашр намудани ҷадвали (тираж)-и бурдҳои вомбаргҳои давлатии дохилии бурднок, ки ҳар ду моҳи давраи тақвими баргузор мегардад, мувофиқи мақсад ҳисобида мешавад.

2. Барои инкишоф ва афзоиш ёфтани гардиши маблағҳои пулӣ, сармоягузории истехсолот ва хизматрасонии субъектон ташкил ва хариду фурӯши биржавии қоғазҳои қиматноки дар дасти шахсонӣ воқеӣ мавҷуда дар биржаҳои фондӣ ва бонкҳои тижоратии мамлакат ба таври ройгон ба роҳ монда шавад.

3. Бо мақсади баланд бардоштани эътимоди аҳоли ба сиёсати молиявии кишвар лағви (бозпардохти) маблағҳои вомбаргҳои давлатии соли 1996 ба муомилот баровардашуда, зарур шуморида мешавад.

4. Ташкил ва ба роҳ мондани идоракунии сохтори портфели қоғазҳои қиматнок ва муттаҳидкунии (консолидация)-и намудҳои гуногуни онҳо ба як намуди он ва ё ивазкунии онҳо аз рӯи хусусиятҳои як навъи асбоб ба дигар навъи он, таъғири арзиши онҳо, мӯҳлати эътибор ва мақомнокии ҳуқуқию иқтисодии пешбинишуда муҳим шуморида мешавад.

5. Рушди ҳамкорӣ ва ҷалбсозии бонкҳои тижоратӣ ташкилотҳои қарзӣ-депозитӣ, БМТ ва корхонаҳои азимӣ давлатӣ ширкатҳои муштаракӣ хориҷӣ ҷиҳати маблағгузории қоғазҳои қиматноки давлатӣ ва дигар ӯҳдадорҳои молиявӣ бо даромадноки ва минимизатсияи хатарнокии онҳо аз тарафи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амал тадбиқ гардонида шавад.

6. Бо назардошти вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва табиӣ захираҳои меҳнатии маҳаллу минтақаҳои алоҳидаи кишвар зарурияти ҷудо намудани қарзҳои имтиёзнок ва бемузди мақсаднок ба хоҷагиҳои деҳқонӣ, соҳибкорони истехсолӣ ва субъектони иқтисодиёт хеле муҳим мебошад. Имтиёзҳои андозӣ, кафолати давлатии молу захираҳои молиявӣ ва содагардонии раванди таъсисёбӣ ва маъмурикунонии фаъолияти соҳибкорӣ яке аз воситаҳои ҷалбгардонӣ ва васеъ намудани имкониятҳои ғанисозии буҷети давлатӣ ва сатҳи некуаҳволии аҳолии мамлакат ба шумор меравад.

7. Ташақкул ва пурқувват намудани низомии қарздиҳии бонкҳои давлатӣ ва саҳомӣ бо риоя ва иҷрои қатъии маржаи қарзӣ (арзиши қарз нисбат ба амволи гузошташаванда), маблағгузории соҳибкорӣ ва менечменти соҳавӣ дар фаъолияти ҷорӣ ташкилотҳои қарзӣ муҳим доништа мешавад.

8. Батанзимдарорӣ ва сарфа намудани хароҷотҳои асосӣ ва ғайриистеҳсолии буҷети ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ бо мақсадӣ кам намудани касри буҷет ва таъмини самаранокии хароҷотҳо дар бахшҳои дигари иқтисодиёти миллӣ, натиҷагирӣ ва автоматикунонии пардохтҳо ва даромаду хароҷотҳои бахши давлатӣ ва хусусӣ зарур мебошад.

9. Амали намудани нақшаҳо ва механизмҳои назорати иқтисодӣ-молиявӣ дар самти содирот ва воридоти сармояи дохилӣ ва хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар ҷиҳати гардиш ва истифодаи қонунии маблағҳо ва амволи соҳибмулкони дар ҳудуди мамлакат ва низоми бонкии он зарур мебошад.

10. Ҷори намудани имтиёзҳои андозӣ, қарзӣ ва пардохтҳои гумрукию боҷи давлатӣ ба кишоварзон, корхонаҳои саноатӣ ва соҳибкорони истеҳсолию ширкатҳои лизингӣ баҳри устуворгардонӣ ва васеънамоеши манбаи моддию-техникӣ ва беҳдошти иҷтимоӣ-иқтисодии кормандони онҳо ва соҳибкорони нафтаъсис мувофиқи мақсад шуморида мешавад.

11. Ҷоидаи ташкилётҳои корхонаю ташкилотҳо ва корхонаҳои воҳиди давлатӣ, ки мувофиқан ба рушди соҳа ва таъмини фаъолияти хоҷагидорӣ субъектҳои номбурда масраф карда мешавад, хуб мешуд, ки ба ҳисоби буҷети давлатӣ ва ба ин восита барои пардохти қарзи беруна ва дохилаи давлат истифода карда шавад.

12. Захираҳои молиявӣ ба суратҳисоби Агентии давлатии суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КВД “Тоҷиксуғурта” воридшаванда, ки ба самти муайяни хароҷоти иҷтимоӣ ва талофпӯшонӣ сарф карда мешаванд, бақия ва барзиёдии даврагии онҳо, ки ҳамчун пасандоз дар бонкҳои тижоратӣ нигоҳдорӣ мешаванд, даромадҳои ғоизӣ ва маблағи асосии он ба суратҳисоби ягонаи хазинадорӣ интиқол дода шаванд.

13. Гузаронидани чорабинӣ ва гуфтушунӣ бо шарикон ва кредиторони хориҷию дохилӣ ҷиҳати иваз намудани асъори қарзҳои амалкунанда бо асъорҳои устувор, тағйир додани ғоизҳои шинокунандаи қарзҳо ба ғоизҳои собитшуда ва тамдид намудани қарзҳои мӯҳлати кӯтоҳдошта ба қарзҳои дарозмӯҳлат ва имтиёзнок зарур ҳисобида мешавад.

14. Амали намудани самтҳои асосӣ ва усулҳои идоракунии молиявӣ бо дарназардошти бастанӣ шартномаҳои свопӣ, варрантӣ ва фьючерсии амалишаванда, ҷиҳати батанзимдарорӣ ва кам кардани хатарҳои асъорӣ, ғоизӣ ва арзишии воситаҳои молиявӣ қарзи берунаи давлатиро ташкилдиханда муҳим доништа мешавад.

15. Бо мақсади таъмини самаранокӣ ва танзими рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакат зарурияти тағйир додани хароҷотҳои буҷетӣ ва маблағгузори бонкиро ба самтҳои саноату кишоварзӣ ва сохтмону маориф афзун намуда, мувозинан хароҷотҳои фарҳанг ва варзиш, сохтмони бинои маъмурӣ ва дигар хароҷотҳои ҷориро коҳиш додан мувофиқи мақсад мебошад.

Танҳо амали намудани чораҳои пешбинишуда ва ташкили корхонаю ширкатҳои истеҳсолӣ, ки ба коркард ва истеҳсоли маҳсулоти ватанӣ ва хориҷӣ машғул мебошанд ба рушди даромаднокии ва ғани гардидани манбаҳои буҷети давлатӣ мусоидат хоҳад кард.

(Таклифу пешниҳодҳо аз натиҷаи тадқиқот ва коркарди тавсияҳои судманд бо мактуб дар санаи 12.07.2019 таҳти № 629/02 ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол гардид).

Мавзӯи 5. Таҳлили эконометрикии идоракунии гаронии андоз бо назардошти имтиёзҳои андозӣ дар сатҳи микро ва макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. *(муттасадӣ аз Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Сардори сарраёсати сиёсати андоз ва пардохтҳои давлатӣ – Шодиён Завқибек)*

Мақсади омӯзиши масъалаҳои амнияти иқтисодии кишвар дар доираи сиёсати фискалӣ ин муайян кардани ҳудудҳои фаъолияти соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқии мамлакатро дар шароити бехатар, маъмурикунонии андоз, имтиёзҳои андоз, инчунин коркарди қиматҳои меъёрие талаб мекунад, ки ба мо имкон медиҳанд сатҳ ва дараҷаи гаронии андоз ва идоракунии онро дар иқтисоди кишвар арзёбӣ намоем.

Гаронии андоз ин нишондиҳандаи таркибии низоми идоракунии давлатии оид ба пардохти ҳатмии андозҳои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ мебошад. Нишондиҳандаи мазкур муносибати иқтисодию иҷтимоии байни давлат ва субъектҳои иқтисодиро муайян менамояд. Кишварҳои мухталиф дар сохтори андозбандӣ аз ҳамдигар танҳо аз рӯи намуди андозҳо, усулҳои озодкунии андозҳо ва меъёрҳои андоз фарқ карда, қисми асосии буҷаи онҳо аз пардохтҳои андозӣ вобаста мебошанд. Андоз воситаи асосии таъмини усутувории молияи давлат мебошад.

Андоз ҳачун мафҳуми иқтисодию иҷтимоӣ, маҷмӯи муносибатҳои тақсим ва азнавтасимкунии даромади дар ҷомеа ба вуҷуд овардашуда ҳисобида мешавад. Ин нишондиҳанда ҳамчун индикатори муҳимтарини идоракунии низоми иҷтимоӣ иқтисодӣ кишвар мебошад. Бинобар ҳамин, тақмили доимии низоми андоз дар кишвар ба таъмини афзоиши самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ ва адолати иҷтимоӣ равона карда шудааст.

Сиёсати андоз, яке аз воситаи муҳимтарини таъмини стратегияи молиявии субъектҳои хоҷагидорӣ мебошад. Таъйиноти асосии он дарёфти роҳҳои муносиби гаронии андоз, коҳишдиҳии хатарҳои андоз, баланд бардоштани самаранокии хароҷоти маъмурии андозӣ ва алоқамандии онҳо бо мақсади ташкили фаъолияти субъекти хоҷагидорӣ мушаххас мебошад. Аз ин ҳисоб лозим аст, ки андозбандӣ ба талаботи имрӯза мувофиқ гардонида шавад. Қайд кардан лозим аст, ки андозҳо соҳаи нисбатан муҳими муносибатҳои молиявӣ мебошанд, бинобар ин, масъалаҳои назариявӣ амалии андоз ва андозбандӣ ва идоракунии гаронии он яке аз масъалаҳои баҳсноктарин ва мубрам ба ҳисоб мераванд.

Барои такмил додани механизмҳои идоракунии гаронии андоз таснифоти гаронии андоз аҳамияти бузурги амалӣ дорад. Вобаста ба ҳамин сатҳҳои зерини таснифи гаронии андозро ҷудо намудан мумкин аст:

- 1) Гаронии андоз дар сатҳи макроиктисод (умумӣ ва минтақавӣ).
- 2) Гаронии андоз дар сатҳи микроиктисод (сатҳи субъектҳои инфиродии хоҷагидор).
- 3) Таҳлили регрессияи маҷмӯии вобастагии даромади буҷет аз пардохтҳои андозӣ.
- 4) Усули иқтисодӣ-математикии ҳисоби самаранокии маъмурикунонии андоз ва зарари буҷет аз ҳисоби имтиёзҳои андозӣ.

Вобаста ба сатҳҳои овардашуда, бо истифода аз методҳои эконометрикӣ таҳлилро ба роҳ мемонем. Аз таҷрибаи идоракунии андоз бар меояд, ки гаронии андоз дар тамоми кишвар, тибқи нишондиҳандаҳои эътирофшуда, ҳиссаи андозҳо дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ҳисобида мешавад. Ин нишондиҳанда ба таври васеъ истифода мешавад. Бо ибораи дигар, гаронии андоз ба иқтисоди кишвар таносуби тамоми андозҳои воридуша ба ММД мебошад. Гарони андоз дар сатҳи макро аз рӯи формулаҳои зерин ҳисоб карда мешаванд:

$$ГА_{\text{мак}} = \frac{A}{\text{ММД}} \quad (1)$$

дар инҷо, A – маҷмӯи воридоти андозҳо дар давоми сол, ММД – маҷмуи маҳсулоти дохилӣ.

Сарфи назар аз муфид будани таҳлили макроиктисодии гаронии андоз дар ҷумҳурӣ дар робита ба амнияти андозию бучавӣ, чунин тарзи таҳлил на он қадар кифоя мебошад, чунки дар он сохтори андозҳо, фарқияти меъёрҳои андоз ва заминаи андоз барои намудҳои мухталифи андозҳо ба назар гирифта нашуда, андозсупорандагони мухталиф нисбат ба гаронии андоз дар мавқеи нобаробар ҷой мегиранд.

Ба чунин тафовут вобаста ба дараҷаҳои мухталифи гаронии андоз (аз рӯи намудҳои андоз) ҳолатҳои иқтисоди пинҳонӣ ба вуҷуд меояд. Ин ба зарурати гузаронидани таҳлили иловагии макроиктисодии гаронии андоз ба субъектҳои хоҷагидорӣ ҷумҳурӣ ва таҳлили микроиктисодӣ он дар сатҳи субъектҳои хурд алоқамандӣ дорад. Таҳлили пурраи чунин гаронии андоз пеш аз ҳама дар доираи *сохтори андозҳо, заминаи андозбандӣ, меъёрҳои андоз ва қонунҳои муқарраршудаи андозбандӣ*, амалӣ гардонидани мешавад. Нигаред ба формулаи 2.

$$ГА_{\text{мик}} = \frac{A_k}{D_k} \quad (2)$$

дар инҷо, A_k - маҷмӯи воридоти андози корхонаҳо дар давоми сол, D_k - даромади корхона (маблағи пулӣ аз фурӯш) дар давоми сол. Дар рафти таҳқиқот

усулҳои ҳисобкунӣ дар сатҳи макро ва микроиқтисодӣ аз рӯи формулаҳои (1) ва (2) амалӣ гардонида мешавад.

Дар давраи таҳқиқот асосҳои назариявӣ ва методии идоракунии гаронии андоз натиҷаи шиносӣ бо дастовардҳои муҳаққиқони ватанию хориҷӣ ақоиди назариявӣ ва методӣ оид ба ташкилу идоракунии гаронии андоз дар шароити ғайолияти корхонаҳои хурд муайян карда шуданд. Чунин муқаррар карда шуд, ки дар ин самт гурӯҳбандӣ аз рӯи чунин аломатҳо ба монанди шароитҳои макро ва микроиқтисодии таъсисёбии гаронии андоз аҳамияти махсус дорад. Ҳамзамон ин равандро бо риояи қоидаву принципҳои асосии ташкили идоракунии гаронии андоз вобастагӣ доранд. Ҳолатҳои дар боло зикргардидаи асосҳои назариявӣ ва методологӣ, аз ҷиҳати методӣ асоснок гардонидани арзёбии гаронии андозро дар сатҳи корхонаҳои хурд имконият доданд.

Формулаи (1)-ро истифода намуда, гаронии андозро барои солҳои 2014-2019 ҳисоб менамоем (ҷадвали 1):

Ҷадвали 1.

Динамикаи ММД, воридоти андоз ва гаронии андоз барои солҳои 2014-2019

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ММД	45606,6	48408,7	54479,1	61197,6	68844,0	78200,0
Воридоти андоз	10404,3	10613,4	11188,4	13099,7	14652,9	15772,5
Гаронии андоз	22,8	21,9	20,5	21,4	21,3	20,2

Аз ҷадвали 1 бар меояд, ки дар маҷмӯъ гаронии андоз дар давоми солҳои 2014-2019 дараҷаи пастравиро гирифтааст. Ҳамзамон қайд кардан бамаврид аст, ки таркиби чунин дигаргуншавӣ зарурати омӯзишро ба миён овардааст. Масалан дар мавриди баъътибор гирифтани имтиёзҳо барои солҳои 2016-2018 гаронии андоз ба ҳисоби миёна зиёда аз 29%-ро ташкил медиҳад.

Аз таҳлилҳо бар меояд, ки даромади буҷети давлатӣ аз кулли пардохтҳои дорои хусусияти андозидошта фарқкунанда мебошад. Агар гаронии андозро мувофиқи ҳаҷми даромади андозии буҷа баҳо диҳем, пас маълум мегардад, ки дар мавқеи аввал андоз аз даромад, баъдан андоз аз ғоида ва сипас андоз иҷтимоӣ қарор гирифтааст. Таҳлили гаронии андоз дар алоқамандӣ бо амнияти андозу буҷет, ки дар сатҳи макроиқтисодӣ гузаронида мешавад, тавассути тақвият додани он ба намудҳои алоҳидаи андозҳо дар иртибот бо буҷаҳои сатҳи поёӣ метавонад ба таври назаррас амиктар карда шавад.

Маъмурикуноии андоз дар умум ба ғайолияти муайяни маъмурӣ, ки барои баҳисобгирӣ, машварат, санҷиши андозсупорандагон ва инчунин ситонидани қарзи андоз нигаронида шудааст. Вобаста ба ин, бо истифода аз усулҳои моделсозии иқтисодӣ-математикӣ, вобастагии даромади буҷа аз пардохтҳои андозӣ, нишондиҳандаҳои самаранокии маъмурикунии андоз ва зарари буҷет аз ҳисоби имтиёзҳои андоз дар таҳқиқоти оянда пешниҳод мегардад.

Ҳамин тариқ, аз тадқиқоти гузаронидашуда ба хулосае омадан мумкин аст, ки таҳқиқи амнияти сиёсати бучавию андозӣ, яке аз масъалаҳои мураккаб ба ҳисоб рафта, Ҳангоми таҳлил дар худ омилҳои гуногуни рушди иқтисодиётро муттаҳид менамояд.

Хулоса ва пешниҳодҳо:

1. Нишондиҳандаҳои шароити макро ва микроиқтисодии гаронии андозро омӯхта, дар ин раванд, зарурати риояи қоидаҳои таҳлил ва дурнамои идоракунии гаронии андозро вобаста ба қабули қарорҳои муфид пешкаш карда шавад.

2. Дар заминаҳои асосноки илмию назариявӣ ва методӣ тибқи маълумотҳои воқеии даромад, ташаккул ёфтани базаи андозбандӣ, алалхусус омилҳои критериявии корхонаҳоро дар самти такмил додани муносибатҳои андозбандӣ бо истифода аз усулҳои эконометрикӣ таҳлил ва баҳодихӣ карда шавад.

3. Дар сатҳи макроиқтисодӣ барои муайян намудани гаронии воқеии андоз, мушкилоти асосӣ ин набудани маълумоти оморӣ (бо сомонӣ) оид ба имтиёзҳои андозӣ дар соҳаҳои алоҳида хоҷагии халқи мамлакат мебошад.

4. Дар сатҳи корхонаҳо, соҳибкорон новобаста аз паноҳ намудани даромаднокии соҳибкории худ, бояд муайян намудани маоши кормандон ва ҳисоботи аниқ оид ба он пешниҳод намоянд. Чунки омили мазкур ба ҳисоботи дурусти андоз аз даромади шахсони воқеӣ ва андози иҷтимоӣ (1%, 25%) ҳалал ворид намуда, таъсири манфии он ба муайян намудани гаронии андоз дар сатҳи корхонаҳо оварда мерасонад.

(Таклифу пешниҳодҳо аз натиҷаи тадқиқот ва коркарди тавсияҳои судманд бо мактуб дар санаи 15.08.2019 таҳти № 678/02 ба Вазорати молияи Ҷумурии Тоҷикистон ва ба тариқи почтаи электронии ба sh.karimov@moliya.tj ирсол гардид.)

Мавзӯи 6. Имтиёзҳои андозӣ ва натиҷанокии он. *(муттасадӣ аз Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Сардори сарраёсати сиёсати андоз ва пардохтҳои давлатӣ – Шодиев Завқибек).*

Муҳимияти мавзӯ: Чи тавре ки таҳлилҳо нишон медиҳанд, дар рафти тадқиқот, нақшаи Бюҷети давлатӣ 97,4 фоиз иҷро гардид. Дар ин давра ба бюҷети кишвар 384,4 млн. сомонӣ маблағ ворид нагардид, нақшаи воридоти андозӣ дар ин давра 95,3 фоиз иҷро гардида, аз ҳисоби андозҳо ба бюҷет 473,6 млн. сомонӣ ворид нагашт. Бояд қайд намуд, ки нисбати моҳҳои қаблӣ иҷроиши Бюҷет беҳтар гардидааст, яъне иҷроиш дар моҳи августи соли қорӣ 112,9 фоиз таъмин гардидааст, ки ин аз тадричан ғаъол гардидани субъектҳои хоҷагидорӣ ва кам гардидани таъсири манфии пандемияи коронавирус (COVID-19) мебошад.

Ғайр аз ин, барои сабук гардонидани ғаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ ва беҳтар шудани вазъии молиявии онҳо Фармони Президенти кишвар аз 5 июни

соли 2020 тахти №1544 қабул гардид, ки то як андоза ба барқарор гардидани ғайриқонунии андозсупорандагон (субъектҳои хоҷагидорӣ) мусоидат намуд.

Тавре таҳлилҳо нишон медиҳанд, ғайриқонунии пурсамари субъектҳои хоҷагидорӣ аз тақмили механизми андозбандӣ дар давраи бухрон вобастагии калон дорад. Дар Кодекси амалкунандаи андози Ҷумҳурии Тоҷикистон имтиёзҳои андозӣ пешбинӣ гардидаанд, аммо дар шакли номукаммал, ки самаранокии онро арзёбӣ намудан ғайриимкон аст.

Айни замон, дар ҷумҳурӣ ҷиҳати тақмили сиёсати андоз лоиҳаи нави Кодекси андоз таҳия гардида, мавриди баррасии вазорату идораҳои дахлдор дар ҳамбастагӣ бо ҷомеаи шахрвандӣ қарор дорад.

Вазъи баамаломандаи иҷроиши буҷет ва воридоти андозӣ дар ҷамъбасти сол пурра омӯхта шуда, нисбати маводҳои ҷамъоварикардашуда тадқиқот гузаронида шуда, ҷиҳати тадбиқи механизми дурусти имтиёзҳои андозӣ ва таҳияи тартиби баҳодиҳии самаранокии имтиёзҳои андозӣ тибқи нақшаи кории тасдиқшуда пешниҳодҳои муфассал манзур карда мешавад.

Тақлифу пешниҳодҳо:

1. Ҷиҳати баҳодии самаранокии имтиёзҳои андозӣ бояд лоиҳаи тартиб ё дастурамал таҳия карда шуда, аз ҷониби мақомоти ваколатдор тасдиқ карда шавад.

2. Ҷорӣ намудани мафҳуми нав дар кодекси андоз ҷиҳати пешгирии баландшавии беасоси нарх дар бозори истеъмолӣ, яъне ба андозбандӣ фаро гирифтани даромаде, ки аз ҳисоби баландшавии беасоси нарх ба амал омадааст.

3. Пешбинӣ намудани андози иловагӣ нисбати амалҳои бодабдаба (роскошӣ), ки пеш роҳи серхарҷиро дар ҷомеа мегирад.

4. Ҳангоми таҳияи лоиҳаи кодекси нави андоз мафҳуми имтиёзҳои андозӣ бо фасли алоҳида бо назардошти шарҳи пурраи он, яъне дар бар гирифтани мафҳумҳои таътили андозӣ, қарзи андозӣ (налоговый кредит), низоми махсуси андозбандӣ ва дигар паҳлӯҳои он ифода карда шавад.

Мавзӯи 7. Роҳҳои тақмили механизми таъминоти субвенсии минтақаҳо бо дарёфти манбаъҳои нави маблағгузорӣ (дар мисоли ВМКБ). (мунтазам аз Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Сардори сарраёсати буҷети давлатӣ – Қурбонӣён Сарвар).

Рушди минтақаҳои кишвар яке аз заминаи асосии ба даст овардани рушди босуботи худӣ давлат мебошад. Рушди иқтимоию иқтисодии минтақаҳо аз самаранок истифода бурдани буҷаи минтақа инчунин маблағгузорӣ ба рушди соҳаҳои иқтисодӣ вобастагии зич дорад.

Бояд қайд кард, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2011 қайд карданд, ки «бояд таъкид намоям, ки рушди соҳаҳои мухталифи иқтисодиву иҷтимоии кишвар ва минтақаҳои алоҳида дар асоси стратегияву барномаҳои қабулшуда заминаи рушди иқтисоди миллиро ташкил медиҳад ва татбиқи самараноки санадҳои зикргардида иҷрои ҳадафҳои афзалиятнокро таъмин хоҳад кард, инчунин, сиёсати давлат дар самти баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардум ҳамчун омили асосии рушд мунтазам татбиқ гардида истодааст».¹

Бучети маҳаллӣ яке аз қисмҳои ҷудонашавандаи маблағгузориҳои минтақавӣ ба шумор меравад. Азбаски мақомотҳои минтақавӣ барои таъмини рушди соҳаҳои истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолӣ дар минтақаҳои худ воғузор мебошанд, бинобар ин, барои ба мақсад расидан бучети минтақавиро ҳамчун сормаягузориҳои асосӣ истифода мебаранд. Афзудани функцияҳои ҳамохангсозии бучети маҳаллӣ дар рушди иқтисодиву иҷтимоии ноҳияҳо низ ба назар мерасад. Аз ҳамин сабаб, дар солҳои охир ҳаҷми бучети маҳаллӣ дар ҳамаи минтақаҳои кишвар мунтазам меафзояд. Вобаста ба ин, нақш ва аҳамияти бучетҳои минтақавӣ хеле афзуда, доираи татбиқи онҳо васеъ гардид.

Дар раванди тадқиқот тибқи маълумотҳои дастрасгардида муайян карда шуд, ки буҷаи ВМКБ аз буҷаи ҷумҳуриявӣ вобастагии назаррас дорад (ниг. ба ҷадвали №1). Тавре аз ҷадвал бар меояд, аз соли 2015 оғоз карда, то соли 2019 ҳаҷми фоизи субвенсияи ҷудошуда ба ВМКБ аз ҳаҷми умумии субвенсия афзудааст, яъне аз 13,8% то ба 20,88% расидааст. Аммо агар ба ҷадвал назар афканем соли 2019 нисбат ба соли 2018 ҳаҷми субвенсия кам шудааст, яъне аз 21,72% ба 20,88% расидааст. Боиси қайд аст, ки ба 0,84% кам шудааст.

Ҷадвали 1.

Динамикаи ҳаҷми субвенсия, ба буҷаи минтақа (ВМКБ) аз бучети ҷумҳуриявӣ дар солҳои 2010-2019. (млн. сомонӣ)

Минтақаҳо/ Солҳо	ВМКБ	Дар ҷумҳурӣ	Бо фоиз дар ВМКБ
2010	67,2	292,5	22,97
2011	78,9	341,7	23,09
2012	99,1	412,3	24,03
2013	130,6	629,2	20,75
2014	157,8	802,8	19,65
2015	160,6	808,6	13,18

¹Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20.04.2011, шаҳри Душанбе. Манбаи электронӣ, [http://president.tj/node/193] санаи мурочиат: 01.10.2020 сол.

2016	168,1	876,1	19,18
2017	175,08	885,62	19,76
2018	174,05	801,1	21,72
2019	191,35	916,2	20,88
Умум			20,52%

Манбаъ: Таҳлилҳои муаллифони нашриҳои омили Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе: Агентии омили назди Президенти ҚТ, 2019. - С. 427 - 458;

Ҳамин тавр, сабаби зарурати дарёфти усулҳои роҳҳои кам кардани таъминоти субвенсия, ё ин ки ҳисоб кардани самарани он ба миён омадааст.

Барои баҳогузориҳои объективӣ ва комплекси ҳолати молиявии буҷети маҳалҳо якҷанд нишондиҳандаҳои истифода мешавад, ба монанди:

1. Мустақилияти молиявии буҷети маҳаллӣ;
2. Мустақилияти даромади андозии буҷети маҳаллӣ;
3. Вобастагии молиявии буҷети маҳаллӣ.

Ҳамаи ин нишондиҳандаҳо дар асоси ҳисоб кардани коэффисиенти онҳо таҳлил карда мешаванд. Бинобар ин, барои ҳисоб кардани самарани таъминоти субвенсии минтақаҳои истифода аз адабиётҳои иқтисодӣ ва таҷрибаи давлатҳои хориҷ бо чунин формулаҳо ба роҳ монда шуд:

1. Коэффисиенти мустақилияти молиявии буҷети маҳаллӣ (ВМКБ)

$$K_{\text{м.м.}} = \frac{ДА + ДҒА}{Д}, \quad (1)$$

$K_{\text{м.м.}}$ - коэффисиенти мустақилияти молиявии буҷети маҳал;

ДА - даромади андозии буҷаи минтақа;

ДҒА - даромадҳои ғайриандозии буҷети маҳаллӣ;

Д - маблағи умумии даромади буҷавӣ.

Бо истифода аз формулаи дар боло зикргардида, коэффисиенти мустақилияти молиявии буҷети маҳалли ВМКБ-ро барои солҳои 2014-2018 ҳисоб мекунем (ниг. ба ҷадвали №2).

Ҷадвали 2.

Коэффисиенти мустақилияти молиявии буҷети ВМКБ барои солҳои 2014-2015

Коэффисиенти мустақилияти молиявии буҷети ВМКБ	2014	2015	2016	2017	2018
	0,35	0,38	0,44	0,45	0,49

Манбаъ: дар асоси таҳлили муаллифони

Эзоҳ: Чӣ қадаре, ки коэффисиент ба 1 баробар бошад ҳамон қадар мустақилияти молиявии буҷети маҳал зиёд мебошад.

Чуноне, ки аз натиҷаҳои формулаи 1 ва ҷадвали №2 бар меояд коэффисиенти мустақилияти молиявии буҷети маҳал сол аз сол афзуда истодааст, яъне аз $K_{\text{м.м.}}=0,35$ соли 2014 ба $K_{\text{м.м.}}=0,49$ расидааст.

Тавре дар чадвал дарч гардидааст, фарқияти тамоюли афзудани коэффитсиенти мустақилияти молиявии соли 2018 нисбат ба соли 2017 ба 0,04 нишондиҳанда баробар аст. Ин нишондиҳанда соли 2017 нисбат ба соли 2016 ба 0,01 нишондиҳанда баробар буд. Аз ин таҳлилҳо ба хулосае омадан мумкин аст, ки солҳои охир ба ҷудошавии кумаки молиявӣ нигоҳ накарда, вазъияти мустақилияти молиявии маҳал беҳтар гардида истодааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки стратегияи рушди маҳал дар Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон хуб ба роҳ монда шудааст.

Баъд аз муайян гардидани коэффитсиенти мустақилияти молиявии буҷети маҳаллӣ, коэффитсиенти муҳими дигар ин коэффитсиенти мустақилияти даромади андозии буҷети маҳаллӣ мебошад. Боиси қайд аст, ки даромади андозии сарчашмаи асосии даромади буҷаи давлат ба ҳисоб меравад, яъне андозҳо тақрибан 65-70% даромади буҷаи давлатро ташкил медиҳанд. Бинобар ин, сабаб ва зарурати ҳисоб кардани ин коэффитсиент хеле муҳим ба шумор меравад, ки бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад.

2. Коэффитсиенти мустақилияти даромади андозии буҷети маҳаллӣ (ВМКБ)

$$K_{м.а.} = \frac{ДА}{Д}, \quad (2)$$

$K_{м.а.}$ - коэффитсиенти мустақилияти даромади андозии буҷети маҳал;

ДА-даромади андозии буҷаи минтақа;

Д-маблағи умумии даромади буҷавӣ.

Барои ҳисоб кардани коэффитсиенти мустақилияти даромади андозии буҷети маҳал ҳамаи даромадҳои андозӣ, новобаста аз шаклашон (ҷумҳуриявӣ ё маҳаллӣ) ба назар гирифта мешаванд (ниг. ба чадвали №3).

Чадвали 3.

Коэффитсиенти мустақилияти даромади андозии буҷети ВМКБ барои солҳои 2014-2015

Коэффитсиенти мустақилияти даромади андозии буҷети ВМКБ	2014	2015	2016	2017	2018
	0,34	0,37	0,43	0,43	0,48

Манбаъ: дар асоси таҳлили муаллифон

Эзоҳ: Чи қадаре, ки коэффитсиент ба 1 баробар бошад, ҳамон қадар мустақилияти даромади андозии буҷети маҳал зиёд мегардад.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи ҳисоб кардани коэффитсиенти мустақилияти даромади андозии буҷети ВМКБ муайян гардид, ки соли 2014 $K_{м.а.} = 0,34$ ташкил медод, ин нишондиҳанда дар соли 2018 ба $K_{м.а.} = 0,48$ расид. Яъне коэффитсиенти мустақилияти даромади андозии буҷети ВМКБ соли 2018 нисбат ба соли 2014 ба 0,14 нишондиҳанда афзудааст.

Агар ин нишондиҳандаро бо тариқи ғоиз ҳизоб намоем, он ғоҳ маълум мегардад, ки соли 2018 коэффисиенти мустақилияти даромади андозии Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон нисбат ба соли 2014 ба 41,17% афзудааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки сол то сол ҳаҷми даромади андозии ВМКБ афзоиш ёфта истодааст. Яъне, дар маҳал рушди соҳаи сайёҳӣ, ташкили корхонаҳо, соҳибқории хурду миёна самаранок ба роҳ монда шудааст.

Тавре ба ҳамагон маълум аст, ВМКБ минтақаи дотатсионӣ ба ҳисоб рафта, барои дастгирии буҷети маҳалли мазкур ҳамасола аз буҷети ҷумҳуриявӣ кӯмаки молиявӣ дар намуди субвенсия ҷудо мешавад. Барои самарабахш будани субвенсияҳои ҷудода, дуруст ба роҳ мондани стратегияи рушди маҳалли мазкур, зарурати ҳисоб кардани коэффисиенти вобастагии молиявии ВМКБ-ро ба миён меорад. Ҳисоби ин нишондиҳанда, дар асоси формулаи мазкур ба роҳ монда мешавад:

3. Коэффисиенти вобастагии молиявии буҷети маҳаллӣ (ВМКБ)

$$K_{в.м.} = \frac{КМ}{Д}, (3)$$

К_{в.м.}- коэффисиенти вобастагии молиявии буҷети маҳал;

КМ - кӯмаки молиявӣ аз буҷаи ҷумҳуриявӣ;

Д - маблағи умумии даромади буҷавӣ.

Формулаи зеринро истифода бурда, баъд аз ҳисоб кардани коэффисиенти мазкур, натиҷаҳои онро дар намуди ҷадвал пешкаши шумо менамоем (ниг. ҷадвали №4).

Ҷадвали 4.

**Коэффисиенти вобастагии молиявии буҷети ВМКБ
барои солҳои 2014-2015**

Коэффисиенти вобастагии молиявии буҷети ВМКБ	2014	2015	2016	2017	2018
	0,77	0,74	0,70	0,70	0,67

Манбаъ: дар асоси таҳлили муаллифон

Эзоҳ: Чи қадаре, ки коэффисиент ба 1 майли бештар дошта бошад, ҳамон қадар вобастагии буҷети маҳал аз буҷети ҷумҳуриявӣ зиёд мегардад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки новобаста аз афзудани коэффисиенти мустақилияти молиявӣ ва коэффисиенти мустақилияти даромади андозӣ, коэффисиенти вобастагии молиявии буҷети Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон зиёд аст. Аммо дар натиҷаи таҳлили муқоисавии ҷадвали №4 бармеояд, ки вобастагии молиявии буҷети ВМКБ аз буҷети ҷумҳуриявӣ сол аз сол кам шуда истодааст. Яъне, вобастагии молиявии буҷети ВМКБ соли 2018 нисбат ба соли 2014 ба 0,10 нишондиҳанда коҳиш ёфтааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки стратегияи пешгирифтаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон самарабахш мебошад. Ин нишондиҳандаҳо мо метавонем барои таҳлили

вазъи молиявии буҷа, арзёбии ҳамаҷонибаи вазъи маҳал ва баҳогузориҳои интегралӣ, ё ин ки тақсимооти маҳал дар асоси усули рейтингӣ истифода намоем.

Нишондиҳандаҳои пешниҳодшуда метавонанд дар таркиби механизми танзими буҷа қарор гирифта, барои муайян ва пешгирии номутавозинӣ дар равандҳои буҷа истифода шавад. Инчунин, усули мазкур барои қисман қабул кардани қарорҳои идоракунӣ дар раванди таъминоти субвенсии минтақаҳои истифода гардад. Ҷиҳати амалии усули мазкур дар баҳогузориҳои мустақилияти молиявии маҳал ва таъминоти субвенсии он асос меёбад.

Хулоса ва пешниҳодҳо:

Барои худтаъминнамоии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст:

1. Зарурати тартиб додани модели рушди иқтисодии минтақа. Бо ёрии ин модел мо метавонем, ки соҳаҳои суствараққикардаи ҳар як минтақаро дарёфт намуда, барои рушд додани онҳо стратегияи рушди ҳар як минтақаро таҳия намоем.

2. Ҳангоми таҳияи буҷаи минтақа ҳаҷми хароҷотҳоро дуруст ба нақша гирифтани зарур аст. Дар ҳолати пайдо шудани касри буҷа кам кардани хароҷотҳои дуумдараҷа ба нақша гирифта шавад.

3. Дарёфти роҳҳои нави маблағгузорӣ, аз он ҷумла, ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ба минтақа, бо воситаи пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ. *(Тақлифу пешниҳодҳо аз натиҷаи тадқиқот ва коркарди тавсияҳои судманд бо мактуб дар санаи 29.11.2019 таҳти № 114/02 ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол гардида).*

Мавзӯи 8. Таҳлил ва омӯзиши ҳавфҳои таъсиррасонанда ба иҷроии Бюҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити имрӯза.

(мунтазам аз Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Сардори сарраёсати бюҷети давлатӣ – Қурбонӣён Сарвар).

Муҳимияти мавзӯ. Ба чараёни иҷрои бюҷети давлатӣ ҳавфҳои гуногун берунӣ ва дохилӣ таъсир мерасонанд, ки яке аз онҳо ҳавфи бюҷетӣ ба шумор меравад. Ҳавфи бюҷетӣ - ин эҳтимоли дар натиҷаи таъсири омилҳои берунӣ ва дохилӣ, инчунин қабули қарорҳои идоракунӣ иҷро нашудани нақшаи даромд ва хароҷоти бюҷет мебошад, ки он ба дараҷаи устувории бюҷет таъсири манфӣ мерасонад. Ҳавфи бюҷетӣ ҳамчун яке аз намудҳои ҳавфи молиявӣ ҷиҳатҳои хоси худро дорад, ки бо хусусиятҳои чараёни бюҷетӣ алоқаманд мебошанд.

Ҳавфи бюҷетӣ ба сатҳи устувории бюҷет таъсири мустақим дорад. Аз ин нуқтаи назар, ҳавфи бюҷетиро ҳамчун имконият ва дараҷаи номувофиқатии натиҷаҳои воқеии бюҷет назар ба нақшаи қабулшуда муайян намудан мумкин аст. Дар зери мафҳуми имконият пайдоиши эҳтимоли миқдорӣ дар натиҷаи таъсири омилҳои гуногун фаҳмида мешавад. Мафҳуми дараҷа суръати таъсири ҳавфро ба натиҷаҳои бюҷет дар назар дорад.

Ҳамин тариқ, дар шароити муосир дар низоми буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян кардан, таҳлил ва баҳодихӣ намудани хавфи буҷетӣ, инчунин таҳияи маҷмӯи чорабиниҳо оид ба идоракунии хавфи мазкур, зарурати объективӣ дошта, хело муҳим ва аҳамиятнок мебошад. Зеро таъмини иҷрои даромадҳо ва хароҷоти буҷет, аз бисёр ҷиҳат, аз самаранокии идоракунии ин хавф саҳт вобаста аст.

Дар соли молиявии 2020 дар зери таъсири пандемияи COVID-19 бухрони ҷаҳонии иқтисодӣ ба вуҷуд омад, ки он Ҷумҳурии Тоҷикистонро низ фаро гирифт. Бар асари ин бухрон, бо сабабҳои зерин, таъсири хавфҳои берунӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёд гардид: маҳдуд шудани мусофиркашонӣ ва боркашонии байналхалқӣ; хело паст шудани нархи нахи пахта ва алюминий дар бозори ҷаҳонӣ; кам шудани интиқоли пул ва сармоягузориҳои хориҷӣ; девалватсияи сомонӣ; пастравии рушди иқтисодиёти шарикони асосии тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан Федератсияи Россия.

Дар натиҷаи пандемияи COVID-19 нишондиҳандаҳо дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон паст рафт, аз ҷумла, дар фаъолияти сармоягузорӣ (махсусан сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ), савдои дохилӣ ва берунӣ, туризм ва хизматрасонӣ, махсусан соҳаи нақлиёт ва ғайра. Пастравии нишондиҳандаҳо дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти миллий ба ҷараёни иҷрои буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири манфӣ расонид. Бинобар ин, 30-уми июни соли 2020 аз ҷониби парламенти ҷумҳурӣ ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2020» тағйироту иловаҳои зерин ворид карда шуд. Хароҷоти буҷети давлатӣ дар соли 2020, ба истиснои хароҷоти баҳши иҷтимоӣ (фонди музди меҳнат, нафақа, кӯмакпулиҳо) ба маблағи 1,822 миллиард сомонӣ кам карда шуд. Маблағгузориҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ аз ҳисоби грантҳо ва қарзҳо ба маблағи 977 миллион сомонӣ кам гардид. Бо назардошти тағйироту иловаҳои воридшуда касри буҷети давлатӣ 3,1 млрд. сомонино таъкил дод.

Мувофиқи маълумоти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми умумии буҷети давлатӣ дар 9 моҳи соли 2020 маблағи 16 505,6 млн. сомонино таъкил намуд, ки он ба 97,8%-и нақша баробар мебошад (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1.

**Даромади буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон
ба ҳолати 1-уми октябри соли 2020 (млн. сомонӣ)**

Даромадҳо	Нақша	Иҷроиш	Ҷоизи иҷро
Ҳаҷми умумии буҷети давлатӣ	16 885,3	16 505,6	97,8
Даромадҳои умумӣ ва грантҳо	13 219,9	12 842,9	97,1
Даромадҳои ҷорӣ	12 704,4	12 327,5	97,0
Воридоти андозҳо	11 275,6	10 950,6	97,1

Воридоти ғайриандозӣ	1 428,9	1 376,9	96,4
Грантҳо	515,5	515,5	100,0

Аз таҳлили маълумоти ҷадвали 1 бар меояд, ки дар давраи ҳисоботи нақшаи ҳамаи нишондиҳандаҳои буҷети давлатӣ, ба истиснои грантҳо, иҷро нагардидааст. Воридоти андозҳо ба андозаи 97,1%, воридоти ғайриандозӣ - 96,4% иҷро шудааст. Сабабҳои асосии иҷро нашудани нақшаи воридоти андозӣ ва воридоти ғайриандозӣ инҳо мебошанд:

- ретсессияи ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ;
- аз фаъолият боз мондани баъзе субъектҳои хоҷагидорӣ;
- кам шудани даромадҳои аҳоли;
- паст рафтани (девалватсияи) қурби сомонӣ;
- кам шудани ҳаҷми сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ;
- кам шудани ҳаҷми савдои хориҷӣ;
- кам шудани гардиши бор ва ғайра.

Мувофиқи маълумоти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷрои қисми вазифавии буҷети давлатӣ дар 9 моҳи соли 2020 ба андозаи 19 700,4 млн. сомонӣ таъмин шудааст, ки ин ба 82,1%-и нақшаи тасдиқшуда баробар мебошад (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2.

Иҷрои қисми вазифавии буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолати 1-уми октябри соли 2020 (млн. сомонӣ)

	Нақша	Иҷроиш	Ҷоизаи иҷро
Сектори ҳокимият ва идоракунии давлатӣ	1 316,6	854,5	64,9
Маориф	3 562,2	2 880,3	80,9
Нигоҳдории тандурустӣ	2 366,9	1 436,9	60,7
Суғуртаи иҷтимоӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ	3 255,7	2 652,1	81,5
Хоҷагию манзилию коммуналӣ, экология, хоҷагии ҷангал	1 095,2	980,6	89,5
Фарҳанг ва варзиш	724,8	643,43	88,8
Комплекси сӯзишворию энергетикӣ	2 808,5	2 877,0	102,4
Кишоварзӣ, мохидорӣ ва шикор	486,5	446,7	91,8
Саноат ва сохтмон	133,6	120,0	89,8
Нақлиёт ва коммуникация	774,7	720,6	93,0
Фаъолияти дигари иқтисодӣ ва хизматҳои дигар	41,6	29,0	69,8
Хароҷотҳои, ки ба гурӯҳҳои дигар шомил нашудаанд	1 592,7	1 216,7	76,4
Ҳамагӣ	19 700,4	16 174,8	82,1

Таҳлили маълумоти ҷадвали 2 нишон медиҳад, ки дар давраи ҳисоботӣ иҷрои қисми вазифавии бучети давлатӣ дар ҳамаи бахшҳои хоҷагии халқ, ба истиснои комплекси сӯзишворию энергетикӣ иҷро нашудааст.

Яке аз хавфҳои ба ҷараёни иҷрои бучети давлатӣ таъсиррасонанда пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок аз ҳисоби бучети давлатӣ ба корхонаҳои саноатӣ кишоварзӣ ва дар бисёр ҳолатҳо саривақт барнагардонидани ин қарзҳо ба бучет мебошад. Ҳар сол аз ҳисоби маблағҳои бучети давлатӣ ба соҳаҳои энергетика, саноат, кишоварзӣ ба андозаи аз 4 то 8 фоизи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ маблағгузорӣ карда мешавад, ки ин ҳам гаронии маблағгузориҳои бучети давлатиро ба миён меорад. Маблағгузориҳои бучетии хизматрасониҳои соҳаи коммуналӣ, пардохти субсидияҳо барои истифодаи нерӯи барқ, газӣ табиӣ ва об, ки ҳамасола дар баробари баланд шудани тарифҳои хизматрасонӣ маблағгузориҳо низ мунтазам зиёд мешавад, хавфи иҷрои бучетро зиёд мекунад.

Ҳангоми ба вуҷуд омадани касри маблағҳо дар Корхонаҳои азими давлатӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби бучети давлатӣ ба ин корхонаҳо субсидия ҷудо намояд. Инчунин маблағгузориҳои корҳои зерин аз ҳисоби бучети давлатӣ амалӣ карда мешавад, ки он низ сатҳи хавфи иҷрои бучетро зиёд менамояд: интиқоли молҳо ва хизматрасонҳо (масалан, қувваи барқ) ба баъзе мизочон аз арзишашон ё ин ки нархи бозориашон пасттар, кӯмаки моддии қарзӣ, хизматрасониҳои ғайритиҷоратӣ ё ин ки иҷтимоӣ ба монанди корҳои сохтмон ва таъмири манзили зист ва инфрасохторҳо дар намуди ёрӣ ҷиҳати барқарор намудани оқибати офатҳои табиӣ, пардохти маблағҳо бо мақсади хайрия ва эҳсонкорӣ ба гурӯҳҳои муайяни аҳоли, ё ин ки ба ташкилоту муассисаҳои махсуси қобили ғайримеҳнат ва ғайра.

Бо мақсади таъмини молиявии татбиқи лоиҳаҳои аҳамияти муҳим доштаи соҳавӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз созмонҳои молиявии байналмилалӣ қарз мегирад. Ин қарзҳо барои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон эҳтимоли ба вуҷуд овардани хавфҳои бучетиро дорад, зеро соҳаҳои хоҷагии халқ, ки барои татбиқи лоиҳаҳои гуногун аз давлат қарз мегиранд имконияти пурраи истифодаи самараноки ин қарзҳоро надорад. Дар чунин ҳолат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарзҳои гирифтаашро дар бучети давлатӣ аз ҳисоби дигар даромадҳо маблағгузорӣ.

Таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ ва амалияи ватанӣ оид ба хароҷоти бучетҳо нишон медиҳад, ки низоми худудгузориҳои хароҷот вобаста ба сатҳи низоми бучетии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақмили минбаъдаро талаб менамояд. Хароҷоти асосӣ ба соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт ва, махсусан, ба соҳаҳои иҷтимоӣ бояд аз ҳисоби бучетҳои сатҳи гуногуни низоми бучетии ҷумҳурӣ ба таври муштарак маблағгузорӣ карда шавад.

Дар сатҳи буҷетҳои маҳаллии Ҷумҳурии Тоҷикистон хавфҳои буҷетии ба соҳаи хоҷагии манзилию коммуналӣ вобаста буда ҷойи махсусро ишғол менамояд, ки сабаби асосии он дар ҳолати душвори хӯрдашавӣ қарор доштани воситаҳои асосии соҳаи мазкур ба шумор меравад. Чунин ҳолат боиси ба вучуд омадани ҳодисаҳои ногаҳонӣ, чун садама, сухтор ва ғайра мегардад. Иқтидори молиявии буҷетҳои маҳаллӣ барои бартараф намудани зарари хоҷагии манзилию коммуналӣ кофӣ намебошад. Бинобар ин, зарурати объективии ҷустуҷӯи дигар сарчашмаҳои таъмини молиявии хоҷагии манзилию коммуналӣ ба миён меояд. Ба чунин сарчашмаҳо сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ, барномаҳои маблағгузориҳои ҷумҳуриявӣ, маҳаллӣ ва ғайраро мансуб доништан мумкин аст.

Дар асоси таснифи пешниҳодшудаи хавфҳои буҷетӣ таҳияи маҷмӯи ҷорабиниҳо оид ба идоракунии хавфҳои мазкур имконпазир мебошад.

Ба андешаи мо, идоракунии хавфҳои буҷетиро нафақат ҳамчун роҳ надодан ба пайдоиши талафи буҷетӣ, балки ҳамчун мувофиқсозии манфиатҳои ҳамаи субъектҳои ҷараёни буҷетӣ фаҳмидан мумкин аст. Сипас, идоракунии хавфҳои буҷетӣ ҷараёни маҷмӯӣ ва тӯлониест, ки муносибатҳои мақомоти идоракунии давлатӣ ва худидораи маҳаллиро, аз як тараф, бо андозсупорандагон ва, аз тарафи дигар, бо тақсимкунандагони асосӣ, тақсимкунандагон ва гирандагони маблағҳои буҷетӣ дар бар мегирад.

ҷараёни идоракунии хавфҳои буҷетӣ ҷиҳатҳои зеринро дар бар мегирад.

Ҷиҳатҳои ташкилӣ: банақшагири ва пешгӯикунии даромадҳо ва хароҷоти буҷет; таҳияи сиёсати фискалӣ-буҷетии давлат; таҳияи механизми муносибати тарафайн байни субъектҳои ҷараёни буҷетӣ; аниқ кардани вазифаҳои иштирокчиёни ҷараёни буҷетӣ дар самти паст намудани сатҳи хавфҳои буҷетӣ.

Ҷиҳатҳои методологӣ: таҳия ва татбиқи маҷмӯи ҷорабиниҳо оид ба паст кардани сатҳи хавфҳои буҷетӣ ва то ҳадди ақал кам кардани талафи имконпазир буҷет; истифодаи усулҳои муносиб, ки барои то ҳадди ақал кам намудани хавфҳои буҷетӣ равона шудаанд.

Ҷиҳатҳои кадрӣ: омода кардани мутахассисони баландихтисос оид ба идораи хавфҳои буҷетӣ (риск-менечерҳо), ки метавонанд хавфҳои буҷетиро самаранок идора кунанд; ташкили курсҳо оид ба баланд бардоштани сатҳи тахассуснокии мутахассисон, ки дар идораи хавфҳои буҷетӣ иштирок мекунанд; тайёр кардани актуарияҳои буҷетӣ.

Ҷиҳатҳои техникаӣ: аз ҷониби иштирокчиёни ҷараёни буҷетӣ истифода шудани технологияҳои инноватсионии муосир, аз ҷумла, барномаҳои компютерӣ, технологияҳои интернетӣ ва ғайра.

Ҳамин тариқ, ҳадафи асосии системаи идоракунии хавфҳои буҷетӣ то ҳадди ақал кам кардани талафи буҷетҳои сатҳи гуногуни низоми буҷетии мамлакат ба шумор меравад.

Дар чараёни идоракунии хавфҳои буҷетӣ диққати асосиро бояд ба масъалаҳои зерин равона намуд: банақшагирӣ ва пешгӯикунии нишондиҳандаҳои буҷетӣ; иҷрои даромадҳо ва хароҷоти буҷет; таҳлили нишондиҳандаҳои буҷет ва ғайра.

Бояд қайд намуд, ки пурра бартараф намудани хавфҳои буҷетӣ имконнопазир мебошад, зеро онҳо унусури ҷудонашавандаи иқтисоди бозорӣ мебошанд. Бинобар ин, вазифаи асосии идоракунии хавфҳои буҷетӣ паст намудани сатҳи онҳо ва то ҳадди ақал кам намудани талафи буҷет ба шумор меравад. Вобаста ба ин, такмил додани корҳои таҳлилӣ дар самти муносибатҳои буҷетӣ, яъне диққати ҷиддӣ зоҳир намудан ба масъалаҳои таҳлили нишондиҳандаҳои асосии буҷет дар солҳои гузашта, инчунин таҳлил ва баҳодиҳии омилҳои берунӣ ва дохилии пайдоиши хавфҳои буҷетӣ, зарур мебошад.

Яке аз самтҳои муҳимтарини идоракунии хавфҳои буҷетӣ таҳия ва татбиқи маҷмӯи чорабиниҳо оид ба такмили қори назоратии мақомоти фискалӣ-буҷетӣ мебошад, ки ҳадафи он, ба андешаи мо, таҳияи нақшаи чорабиниҳо оид ба беҳтар кардани фаъолияти ҳамаи субъектҳои чараёни буҷетӣ, инчунин истифодаи боз ҳам самаранокӣ маблағҳои буҷетӣ ба шумор меравад.

Хулоса ва пешниҳодҳо:

Дар шароити муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо мақсади паст намудани сатҳи хавфҳои буҷетӣ, амалӣ намудани чорабиниҳои зерин, ки ба ин хавфҳо таъсири ҳам мустақим ва ҳам ғайримустақим доранд, зарур мебошад:

- мунтазам гузаронидани мониторинги санадҳои қонунгузори амалкунанда бо мақсади баробар намудани гаронии андоз дар сатҳи ҷумҳурӣ ва минтақаҳо ва муқаррар кардани меъёрҳои андозии аз нигоҳи иқтисодӣ асосноккардашуда;

- ҳамкорӣ ва мубодилаи афкор дар байни мақомотҳои молия ва андоз дар рафти банақшагирии буҷет ва маъмурикунонии андоз;

- паст кардани арзиши аслии хизматрасонӣ, ки аз ҷониби муассисаҳои буҷетӣ пешкаш карда мешаванд, навсозии фондҳои асосӣ (бо мақсади афзун намудани воридоти андоз аз ғоида, андоз аз амволи ғайриманқул);

- рушди механизми иҷрои кафолатноки уҳдадориҳои субъектҳои соҳибқории хурд оид ба қарзҳои бонкӣ;

- назорат ва маблағгузори сатҳи таҷҳизонидани техникаи мақомотҳои молия ва андоз;

- истифодаи воситаҳои муосири техникӣ ва технологӣ бо мақсади мониторинги хароҷоти маблағҳои буҷетӣ аз ҷониби муассисаҳои соҳаи хоҷагии манзилию коммуналӣ;

- татбиқи сиёсати оқилонаи кадрҳо вобаста ба баланд бардоштани самаранокӣ қори тақсимкунандагони асосии маблағҳои буҷетӣ ва муассисаҳои идораҳои зертобъ;

- иҷрои вазифаҳои менеҷменти молиявӣ аз ҷониби корхонаву ташкилот ҳамчун андозсупорандагон, ташкили шубҳаҳои банақшагирии молия ва андоз, ҷалби мушовирони соҳаи андоз;

- баланд бардоштани дараҷаи шаффофияти рафти банақшагирии буҷет.

Барои баланд бардоштани самараноки идоракунии даромад ва хароҷоти буҷети давлатӣ мақомоти дахлдори ҷумҳуриявӣ бояд ҷорабиниҳои зеринро амалӣ намоянд:

- муайянкунӣ ва баҳодиҳии тамоми ҳолати амалиётҳои фискалӣ, аз ҷумла маҳдуд ё давра ба давра кам кардани амалиётҳои квазӣ-фискалӣ аз буҷети давлатӣ;

- дар амал татбиқ намудани Барномаҳои тасдиқшудаи соҳавии мамлакат, аз ҷумла таҳия намудани тарифҳои ягона ба ҳамаи намуди хизматрасониҳо бо нархҳои бозорӣ ва бо дарназардошти хароҷоти ҳақиқии истехсолии соҳаҳо;

- таҳияи нақшаи ҷорабиниҳо оид ба дастгирии корхонаҳои давлатӣ ҷиҳати роҳ надодан ба зиёдшавии ўҳдадориҳои иловагӣ бо роҳи самаранок ва мақсаднок истифодабарии воситаҳои дохили гардишӣ;

- бароҳ мондани маҷмӯи мукаммали ҷорабиниҳо ҷиҳати босуръат иваз ва ҷорӣ намудани таҷҳизот ва дастгоҳҳои истехсолӣ тариқи фаъолияти инноватсионӣ дар корхонаҳои давлатӣ бо ҷалби сармояи ватанию хориҷӣ;

- таъмини қатъии риояи талаботи конунгузорӣ оид ба андоз, кам намудани қарзҳои дебиторию кредитории корхонаҳо ва ўҳдадориҳои дар назди буҷети давлатӣ аз рӯи Созишномаҳои зерқарзӣ;

- диверсификатсияи молу маҳсулот ва хизматрасониҳои таҳвилшаванда бо мақсади дарёфти захираҳои иловагии молиявӣ ба буҷети давлатӣ;

- баланд бардоштани самаранокии фаъолияти системаи энергетикӣ дар асоси ҷорӣ намудани таҷҳизоту маводҳои замонавӣ, сарфачӯии энергия ва дар ин замина паст намудани талафоти технологияи энергия;

- кам намудани хароҷотҳои ғайриистехсолӣ дар корхонаҳои давлатӣ, аз ҷумла иловапулиҳо, хароҷотҳои сафари хизматӣ, хароҷотҳои хоҷагидорӣ, сохтмони иншоотҳои фароғатӣ маишӣ ва ғайра;

- минбаъд роҳ надодан ба амалиётҳои бартерӣ байни корхонаҳои давлатӣ ба ивази молу маҳсулот ва хизматрасониҳо пешниҳодшуда;

- таъмини сифатнок ва саривақтии ҷамъовариҳои маблағи энергияи барқи истифодашуда ва рӯёнидани қарздорӣ аз истифодабарандагони энергия.

III. Натиҷагирии корҳои илмӣ-тадқиқотии дар амалия ва ҳамкориҳои Пажӯҳишгоҳ бо сохторҳои Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Яке аз самтҳои муҳим ва афзалиятноки фаъолияти пажӯҳишгоҳ, чи тавре, ки дар аввал қайд намудем ин натиҷагирии хулоса ва пешниҳоди корҳои илмӣ-тадқиқотии олимони соҳа дар тақмили самтҳои мухталифи молияи кишвар ба ҳисоб меравад. Самти дигари фаъолият дар сатҳи баланд ва муҳлатҳои муқарраршуда иҷро намудани дастуру супоришҳои Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи олимони Пажӯҳишгоҳ мебошад.

Вобаста ба масъалаи мазкур, аз тарафи ходимони илмӣ пажӯҳишгоҳ таҳияи якчанд дастурамал ва низомнома ба анҷом расонида шуд. Аз он ҷумла:

1. Дастурамали “Тавсияи методӣ оид ба ташкил гузаронидани назорати дохилии кори ташкилоти аудиторӣ” .

2. Низомнома оид ба “Баҳогузори (рейтинг) фаъолияти ташилотҳои аудиторӣ”.

3. Дастурамали “Қоидаҳои ташкил ва татбиқи назорати сифати берунии кори ташкилоти аудиторӣ ва аудитори инфиродӣ”.

4. Стандарти таълимии оид ба ихтисоси баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудит вобаста ба талаботи корфармоён.

Инчунин ходимони илмӣ пажӯҳишгоҳ бо назардошти самти мавзӯҳои илмӣ худ ба гуруҳҳои корӣ оид ба таҳия ва ворид намудани тағиру иловаҳо ба ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар баҳши молия шомил гардида, дар ҷаласаҳои корӣ мунтазам иштирок намудаанд, аз он ҷумла: тибқи мактуби Вазорати молияи ҶТ №3-3/121 аз 07.02.2019 сол ҷиҳати пешниҳод ба гурӯҳи кории доимоамалкунандаи байниодаравӣ оид ба омӯзиш, таҳлил ва тақмили Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Директори ПИТ “Молия” н.и.и, Ҷумъабоев Х.Қ. ба гуруҳи корӣ шомил шуд. Дар ҳамаи ҷаласаҳои гуруҳи корӣ, ки аз тарафи котиби он ба таври телефонӣ ва суроғи электронӣ хабар дода мешуд, аз он ҷумла: бо мактуби расмӣ аз 07.02.2019 сол таҳти № 3-3/121, аз 26.08.2019 сол таҳти № 3-3/583, аз 02.09.2019 сол таҳти № 3-3/595, аз 13.09.2019 сол таҳти № 3-3/617, аз 02.12.2019 сол таҳти № 3-3/778, аз 09.02.2020 сол таҳти № 3-3/151, аз 04.03.2020 сол таҳти № 3-3/204, аз 05.03.2020 сол таҳти № 3-3/206, мунтазам иштирок ва дар рафти қабули қарордодҳои лозима фикру пешниҳодҳои ҳудро ибрази ақида намуданд.

Таклифу пешниҳодҳо оид ба тақмили қонунгузори амалкунандаи андоз бо назардошти таҳияи лоиҳаи Кодекси андози нав бо мактуб ба Вазорати молияи Ҷумурии Тоҷикистон дар санаи 14.03.2019 сол таҳти № 249/02 ва ба почтаи электронии sh.karimov@moliya.tj сардори Раёсати ислоҳоти андози Вазорати молияи ҶТ ирсол гардид. Инчунин бо мактуби Кумитаи андози назди Ҳукумати ҶТ таҳти № 11565/91 аз 30.07.2019 ба унвони 8 вазорату мақомотҳои давлатии ҶТ, аз он ҷумла Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, таклифу пешниҳодҳо оид ба таҳлили муқоисавии низоми андози миллӣ бо низоми андози давлатҳои ҳамсоя дархост карда шуда буд. Таклифу пешниҳодҳои аз ҷиҳати илман асоснок карда шуда бо мактуби расмӣ таҳти № 125/02 аз 11.01.2020 ба унвони мақомотҳои дахлдор фиристонида шуд. Дар баробари ин пешниҳодҳои олимони соҳавӣ дар самти тақмили қонунгузори амалкунандаи андоз бо мактуби расмӣ таҳти № 765/01 аз 25.09.2019 ба унвони муовини якуми Сарвазирӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Давлаталӣ Саид дар ҳаҷми 16 саҳифа ирсол гардид. Инчунин дар мавзӯи мазкур дар маҷаллаи Молия ва ҳисобдорӣ Вазорати молияи ҶТ моҳи декабри соли 2018 таҳти №12 (147) дар с.28-30 ва моҳи июни соли 2019 таҳти №6 (153). дар с.32-33 таҳлил ва пешниҳодҳо дар шакли мақолаи илмӣ рӯи ҷоп омад.

Тибқи мактуби электронии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати пешниҳод ба гурӯҳи корӣ оиди таҳия ва тақмили “Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ”, қорманди илмӣ ПИТ “Молия”-и ДДМИТ Мирзоева Е. пешниҳод гардид. Дар рафти иштирок дар ин гуруҳи корӣ аз

тарафи ин корманд барои такмили стратегияи мазкур як қатор хулосаву пешниҳодҳо ба гуруҳи корӣ дар рафти баррасии масъалаи мазкур ирсол гардид.

ПИТ “Молия”, донишгоҳ ва Вазорати молияи ҶТ мунтазам дар ҳамкории зич қарор гирифтаанд. Дар соли қорӣ бо дастгирии вазорат дар маҷаллаи Молия ва ҳисобдорӣ гӯшаи махсус бо номи “Пажӯҳиш” ташкил карда шуд, ки ин майлу рағбати мутахассисонро зиёд гардонида, дар он ходимони илмӣ мунтазам мақолаҳои худро ба интишор расонида, муаммоҳои мубрами соҳаи молияи давлатӣ ва дарёфти усулҳои нави ҳалли онҳоро пешниҳод гардонида истодаанд.

IV. Ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ: Барои ба роҳ мондани ҳамкориҳои судманди мутақобила аз тарафи Пажӯҳишгоҳи илмӣ тадқиқоти “Молия”-и Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ба як чанд ташкилотҳои байналхалқӣ хориҷӣ мактуб оиди ҳамкорӣ ирсол гардид. Ба монанди: ба ҷамъияти кушоди фонди Сорос ду лоиҳаи грантӣ таҳия ва дархост фиристонида шуд:

1. «Открытый конкурс на получение грантов на поддержку инициатив, направленных на получение международной аккредитации качества образования высшего профессионального учебного заведения». тахти рақами 657(маблағи грант-200 ҳазор сомонӣ) ба қайд гирифта шудааст.

2. «Открытый конкурс на получение грантов на поддержку инициатив, направленных на развитие аналитики в высших учебных заведениях». тахти рақами 572(маблағи грант-100 ҳазор сомонӣ) ба қайд гирифта шудааст.

V. Баргузориҳои конфронсҳо ва дигар чорабиниҳои илмӣ: Тибқи нақшаи Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти “Молия”-и Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар санаи 7 декабри соли қорӣ ба муносибати 95 солагии таъсисёбии Вазорати молияи ҶТ конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Низомии молиявӣ дар шароити саноаткунонии мамлакат” дар ҳамкорӣ бо кафедраи “Молия” баргузор гардид. Бахшида ба Рӯзи кормандони соҳаи молия санаи 7 декабри соли равон бо ташаббуси кафедраи молия мизи мудаввар дар мавзӯи «Низомии молиявӣ дар шароити саноаткунонии мамлакат» доир гардид. Онро бо сухани муқаддимаи Фирӯз Қодиров, муовини ректор оид ба робитаҳои байналмилалӣ оғоз карда, қайд намуд, ки таҷлили ин рӯз эътирофи саҳми барҷастаи кормандони мақомоти молияро дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, рушди мамлакат ва ташаккули ҷомеаи навин таҷассум месозад.

Сипас намояндаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Бобоҳон Бобоев дар мавзӯи «Нақши молияи давлатӣ дар рушди иқтисодиёти кишвар» маърӯза кард. Мавсуф таъкид дошт, ки барои самаранокии идораи давлатӣ ва дар самти банақшагирии буҷети давлатӣ аз ҷониби Вазорати молия чандин ислоҳот дар ин самт амалӣ гардидааст, ки инҳо амалисозии Барномаи миёнамуҳлати хароҷоти давлатӣ, мутобиқсозии гурӯҳбандии буҷетӣ ба стандартҳои байналмилалӣ - ҷоринамоии гурӯҳбандии барномавӣ мебошад, ки дар шаш соҳа амалӣ гардида, натиҷаҳои дилхоҳ дода истодааст.

Ислоҳоти дигар ин ҷоринамоии системаи электронии маркази иттилоотии идоракунии молияи давлатӣ (SGB-net) аст, ки барои самаранокӣ, шаффофият ва истифодаи мақсадноки маблағҳои буҷетӣ мусоидатменамояд.

Ҳамзамон Бобоев Б. нишондиҳандаҳои макроиқтисодиро аз рӯи иҷроиши воқеӣ дар солҳои 2014-2019 таҳлил намуда, суръати афзоиши воқеиро 7,6 маротиба ва афзоиши номиналиро бошад, 117% номид.

Дар идома баромадкунанда дар бораи таъсири пандемияи короновируси навӣ COVID-19 ба иқтисодиёти ҷаҳон ва аз он ҷумла ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон истода гузашта, онро бесобиқа номид. Мавсуф қайд кард, ки вобаста ба талаботи созмонҳои байналмилалӣ ба нишондиҳандаҳои рушди иқтисодии мамлакат дар соли 2020 тағйирот ворид карда шудааст.

Сипас Азизулло Сафаров, н.и.и., устои кафедраи фаъолияти бонкӣ дар мавзӯи «Нақши қарзи бонкӣ дар саноатикунони мамлакат» баромад карда, тамоили афзоиши қарзҳои бонкиро дар бахши саноат бо слайдҳо нишон дод. Тавре мавсуф қайд намуд, қарзҳои ба соҳаи саноат раवонакардашудаи бонкҳо дар соли 2019 82,3%-ро ташкил додааст, ки ин аз афзоиши ҳиссаи қарзҳои бонкӣ дар ин бахш шаҳодат медиҳад.

Баъдан Хуршед Ҷумабоев, н.и.и., директори Пажӯҳишгоҳи илмию тадқиқотии «Молия» дар мавзӯи «Кодекси андоз дар таҳрири нав ва аҳамияти он дар рушди саноатикунони кишвар» баромад карда, афзуд, ки дар таҳрири нави Кодекси андоз тамоми имтиёзҳо боқӣ мемонанд ва чанд имтиёзи нави дигар ворид карда шудааст. Гуфта шуд, ки дар он ҷоринамоии сиёсати

бартарият додан ба махсулоти ватанӣ дастгирӣ ёфтааст, ки бешубҳа, барои молистеҳсолкунандагони ватанӣ ва корхонаҳои саноатии кишвар имкониятҳои бештарро фароҳам меорад. Дар охир музокира ва суолу ҷавоб сурат гирифт.

Боз тибқи мактуби №02/449 аз 04.12.2020с. аз Раёсати МТД “Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат” Директори ПИТ “Молия”- и Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Ҷумъабоев Х.Ҷ. дар конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Такмили муносибатҳои молиявӣ-қарзӣ дар рушди иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон” баромад намуданд.

Инчунин тибқи нақшаи пажӯҳишгоҳ чорабинии дигар дар санаи 12 декабри соли 2020 дар мавзӯи “Иқтисодиёти рақамӣ: муаммоҳои рушд ва механизмҳои ҳалли он ” дар ҳамкорӣ бо кафедраи “Система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёт” баргузор гардид, ки дар он зиёда аз 40 нафар иштирок намудаанд. Мачмуи мақолаҳо дар шакли китоб дар ҳаҷми 387 саҳ бо шумораи 70 дона ба иштирокчиёни конфронс тақдим карда шуд.

VI. Таҳия ва нашри тақризҳо, мақолаҳои илмӣ ва маводҳои таълимӣ-методӣ:

Дар соли чорӣ ПИТ “Молия”-и ДДМИТ китоби “**Таърихи молиёт ва андозситонӣ**” аз чоп бароварда шуд. Таҳиягарони китоби мазкур Ҷумъабоев Х.Ҷ., Исломов Т.С. ва Ҳомидова Қ.Ҷ. мебошанд. Китоб дар ҳаҷми 412 саҳифа, дар 100 нусха рӯи чоп баромадааст.

Инчунин ходимони илмӣ ПИТ “Молия”-и ДДМИТ китоби “**Бучети давлатӣ**”-ро таҳия намуданд. Таҳиягарони китоби мазкур Ҷумъабоев Х.Ҷ. ва Содиқов Р.Ҷ. мебошанд. Китоб дар ҳаҷми 345 саҳифа, дар 100 нусха рӯи чоп баромадааст.

Бо дархости Раёсати сиёсати баҳисобгирии муҳосибавӣ, ҳисоботи молиявӣ ва фаъолияти аудиторӣ “Барномаи омӯзиши тартиби гузаронидани аудити дохилӣ” ва китоби “**Аудити дохилӣ**” дар ҳаҷми 344 саҳифа, дар ҳаҷми 100 нусха аз чоп баромад. Як қисми ин китобҳо ба раёсати мазкур пешкаш гардид. Китоби мазкур дар рафти машғулиятҳои амалӣ дар Маркази тақмили кормандони молия метавон мавриди истифода қарор дод. Инчунин таҳияи китоби “Аудити беруна” ба анҷом расида, он низ ба раёсати дар боло қайдшуда пешниҳод мегардад.

Боз якчанд тақризҳо аз тарафи директори ПИТ “Молия”-и ДДМИТ н.и.и., дотсент ва Ҷумъабоев Х.Ҷ. ва ходимони илмӣ навишта шуд:

1. Тақриз ба рисолаи номзадӣ, оид ба дарёфти унвони номзади илми иқтисодӣ Ҷураева Гулҷеҳра Акрамовна ба ихтисоси 05.13.10-Идоракунии дар низоми иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар мавзӯи “Основные направления совершенствования государственного управления налоговой системой Республики Таджикистан”.
2. Тақриз ба мақолаи илмӣ ассистенти кафедраи молия Баротов А. дар мавзӯи “Арзёбии иқтисодӣ андозҳо ва нақши он дар таъмини иҷроиши бучет”;
3. Тақриз ба мақолаи илмӣ муаллими калони кафедраи менеҷмент Ҳомидова М. дар мавзӯи “Мақоми банақшагирии андоз дар муассиса”.

4. Такриз ба мақолаи илмӣ ассистенти кафедраи менеҷменти молиявӣ Файзуллоев К дар мавзӯи “Асосҳои ташкиливу-назориявии методологияи потенциалӣ андозӣ минтақа”

Таклифу пешниҳодҳо. Қараёни пажӯҳишӣ ва таҳлили муаммоҳои молиявӣ, муратабгардонии натиҷаи онҳо аз тариқи ҳисоботи ходимони илмӣ пажӯҳишгоҳ имконият медиҳад, ки барои минбаъд самаранок ба роҳ мондани тадқиқи сиёсати молияи давлатӣ аз чунин чорабиниҳо истифода барем:

1. Васеъ ба роҳ мондани ҳамкориҳои зич байни тамоми сохторҳои иқтисодии молиявӣ, аз ҷумла аз тариқи сафарбар намудани нерӯи зеҳнии донишгоҳ (ҳодимони илмӣ ПИТ “Молия”) ва мутахассисони касбии сохторҳо (Вазорати молияи ҚТ) дар заминаи сафарбаркунии потенциали пажӯҳишии Ҳамоҳангсозии лоиҳавӣ;

2. Дарёфти механизми Ҳамоҳангсозии дарёфти маълумотҳо бо дарназардошти ҳимояи манфиатҳои тарафайн ва дастгирии Ҳамаҷониба дар самти таъмини ахбор коркард ва пешниҳоди онҳо дар доираи тадқиқи нақшаи солони Пажӯҳишгоҳ;

3. Ходимони илмӣ Пажӯҳишгоҳ омода ҳастанд, ки дар доираи мавзӯҳои тадқиқотӣ ба анҷом расонидашуда бо зерсохторҳои вазорат бо тариқи пешниҳоди слайд (презентатсия) ҷамъомад ташкил намоянд.

Номгуӣи мақолаҳои илмӣ ходимони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотӣ Молия-и Донишгоҳи давлатӣ молия ва иқтисоди Тоҷикистон

№	Номи муаллиф	Номгуӣи мақола	Маълумот дар бораи ҷопи мақола	Саҳ. мақола
Дар маҷалаҳо ва нашриётҳои илмӣ тавсиягардидаи ҚОА (ҚТ ва ФР)				
1	Содиқов Р.Ҳ.	Бюджетные риски и методы их управления	Вестник ТГУК, №1, 2020. -	С. 211-215
2	Содиқов Р.Ҳ.	Формирование системы управления кредитными рисками в коммерческих банках	Вестник ТГФЭУ, №1, 2020. - бнаук.2019. №4	С. 322-32
3	Тураҳонзода Ш.Н.	Теоретические и эмпирические аспекты взаимосвязи и взаимовлияния валютного курса и ВВП	Паёми ДДМИТ (маҷалаи илмӣ), Душанбе – 2020	С 113-123
4	Мирзоева Е.Ш.	Теоретические аспекты инновационно - инвестиционного развития промышленных предприятий в Республике Таджикистан	Вестник Российско-Таджикский (Славянский) университет.- Душанбе, 2020- №1.(69)-	С. 85-96
5	Мирзоева Е.Ш.	Модель инновационного развития предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан	Вестник Таджикского государственного финансово-экономического университета.- Душанбе, 2020-	С.94-102

			№2.(22)-	
6	Мирзоева Е.Ш.	Управление и оценка финансового риска	Учебное пособие. Мирзоева Е.Ш. Душанбе, 2020.	С 152-156
7	Мирзоева Е.Ш.	Управление и оценка финансового риска	Учебное пособие. Мирзоева Е.Ш. Душанбе, 2020 (на таджикском языке).	152
8	Мирзоева Е.Ш.	Совершенствование управления инновационно-инвестиционной деятельностью промышленных предприятий	Монография. Душанбе, ТГФЭУ, 2020.	143
9	Ахмедов Х.А.	Влияние государственного внешнего долга на эффективность расходов секторов национальной экономики	Вестник Российско-Таджикского (Славянского) университета (научный журнал). Серия экономические науки. – Душанбе, 2020. – №2(70).	– С. 64-73.
10	Ахмедов Х.А.	Моделирование и среднесрочное прогнозирование государственного внешнего долга	Журнал «Экономика Таджикистана», Институт экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана. Душанбе, 2020. - №4. 2020.	С. 32-40.
Дар маҷалаҳои конфронси байналмилалӣ ҷумҳуриявӣ				
11	Ҷумабоев Х.Қ.	Кодекси андоз дар таҳрири нав ва аҳамияти он дар рушди молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон	Конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Такмили муносибатҳои молиявӣ-қарзӣ дар рушди иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон” Душанбе, 2020	С27-30
12	Ҷумабоев Х.Қ.	Таҳлили самаранокии имтиёзҳои андозӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Маҷмӯаи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ Иқтисодиёти рақамӣ: муаммо, рушд ва механизмҳои ҳалли он бахшида ба	С55-58

			“Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” (2020-2040)	
13	Содиқов Р.Ҳ.	Особенности системы страхового риск-менеджмента в малых предприятиях	Материалы республиканской научно-практической конференции «Вопросы эффективного обеспечения взаимосвязи науки и производства» (20-21 ноября 2020 года). - Душанбе, 2020. -	С. 225-230
14	Хушмуҳаммадзода З.	Амалиласозии эконометрикӣ дар баҳши агросаноатӣ ҷиҳати таъмини рушди устувори иқтисодиёти миллий	Маводи конференсияи байналхалқии илмию амалӣ дар мавзӯи “Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хориҷӣ ва миллий” Душанбе, 13 октябри соли 2020)	С. 355-359
15	Хушмуҳаммадзода З.	Истифодаи модели мултипликативӣ ҳангоми таҳлили нишондиҳандаҳои иқтисодӣ аз рӯи қаторҳои вақтии даврӣ	Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмӣ назариявии ҳаёати профессорон, устодон ва донишҷуёни донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (2020-2040) (13-18 апрели соли 2020) Душанбе, 2020	с. 260-261
16	Хушмуҳаммадзода З.	Нақш ва мақоми технологияҳои рақамӣ дар соҳаи саноат	Маҷмуаи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” (2020-2040) (12 декабри соли 2020) Душанбе,	с. 136-142

			2020	
17	Воҳидов У.М.	Проблемы налогообложения в контексте развития цифровой экономики	Цифровая экономика в социально-экономическом развитии России: Взгляд молодых. Сборник статей и тезисов докладов XV международной научно-практической конференции студентов, магистрантов и аспирантов (18 февраля 2020) электронное издание, Москва 2020.	C. 318-325
18	Воҳидов У.М.	Национальная кибербезопасность, возможности и вызовы.	Цифровая экономика в социально-экономическом развитии России: Взгляд молодых. Сборник статей и тезисов докладов XV международной научно-практической конференции студентов, магистрантов и аспирантов (18 февраля 2020) электронное издание, Москва 2020.	C. 133-137
19	Воҳидов У.М.	Таҳлили иқтисодӣ-математикии гаронии андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Конфронсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишчӯёни донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” (2020-2040) аз 13 то 18 апрели соли 2020. С. 233-237	
20	Воҳидов У.М.	Модель Леонтьева в анализе мезоэкономических параметров эколого-экономических систем	Конфронсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишчӯёни донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” (2020-2040) аз 13 то 18 апрели соли 2020.	. С.225-227
21	Воҳидов У.М.	Муаммоҳои ташаккули заминаи андозбандӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ	Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Иқтисодиёти рақамӣ: муаммоҳо,	C.146-151

			рушд ва механизмҳои ҳалли он», ДДМИТ, 12.12.2020.	
22	Воҳидов У.М.	Рушди соҳаи кишоварзӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ	Конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи «Индустриально-инновационное развитие экономики Республики Таджикистан: состояние, проблемы и перспективы». ФДМТТ «МИСиС» дар ш. Душанбе 25 декабри 2020	
23	Турахонзода Ш.Н.	Таъсири сиёсати монетарӣ дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон	Маҷмуаи мақолаҳо дар конфронси илмӣ-назариявии ҷумҳуриявии ДМТ, Душанбе 2020.	6
24	Турахонзода Ш.Н.	Таҳлили назариявии идоракунии ҷараёни таваррум дар шароити муносири иқтисодӣ	Маҷмуаи мақолаҳо дар конфронси илмӣ-назариявии байналмилалӣ ДМТ, Душанбе 2020.	6
25	Мирзоева Е.Ш.	Важность стратегии кластерного развития в отраслях промышленности Республики Таджикистан	Материалы международной научно-практической конференции на тему “Использование современных методов управления в социально-экономическом развитии Республики Таджикистан”. РТСУ, -Душанбе, 26.11.2020 г.	С.22-27
26	Мирзоева Е.Ш.	Иқтисодиёти рақамӣ ва таъсири ҳавфҳои молиявӣ ба низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон	Маҷмуаи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (2020-2040)” -Душанбе, 2020	С. 152-160
Дар маҷалаи Молия ва Ҳисобдорӣ				
27	Содиқов Р.Ҳ.	Ҳавфҳои бучетӣ ва усулҳои идоракунии онҳо	№8 (167)	С.37-39
28	Турахонзода Ш.Н.	Таъсири қурби асъори милли ба рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон	(дар омодаи чоп)	6

		ба рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон		
29	Ахмедов Х.А.	Таъсири омилҳои макроиқтисодӣ ба қарзи дохилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон	(дар омодаи чоп)	7
30	Мирзоева Е.Ш.	Хусусиятҳои идоракунии хавфҳои молиявии давлатӣ	№7(166).	С.35-37
31	Маъдиев С	Роҳҳои таъсисёбӣ ва истифодаи иқтидори сугуртавӣ дар таъмини тақмилдиҳии низомии молиявии кишвар	(дар омодаи чоп)	5
32	Хушмаҳмадзода З	Самаранокии имтиёзҳои андозӣ ва воситаҳои баҳодиҳии он	(дар омодаи чоп)	5

Директори
ПИТ “Молия”

Чумъабоев Х.Қ.